

52542
3F1 A19
2005 FEBR 15.

NAGY TAMÁS

**Az amerikai jogelmélet és
intézményrendszerének kapcsolata**

Tomus LXVI.

Fasc. 15.

NAGY TAMÁS

**Az amerikai jogelmélet és
intézményrendszerének kapcsolata**

SZEGED
2004

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS, LÁSZLÓ BODNÁR,
JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA,
JÁNOS MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL, BODNÁR LÁSZLÓ,
HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER,
POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

„There are two things wrong with almost all [law review] writing. One is the style. The other is its content.”

Fred Rodell¹

„Where is the need for this ocean of ink?”

Howard Denemark²

„Nowadays the goal of publication is much less to find answers than to avoid perishing in pursuit of promotion and tenure.”

Kenneth Lasson³

Előszó

A jelen írás bizonyos szempontból – de remélhetőleg csak ebből az egy szempontból – nehéz helyzetbe hozza Olvasóját, amennyiben mondandójának nem elhanyagolható hányada a szöveg lábjegyzeteibe szorult. Minden bizonnyal igaza volt az amerikai jogtudomány egyik *éles szemű* kritikusának, amikor a lábjegyzetekkel kapcsolatban megállapította, hogy: „...ha a lábjegyzetelés a kommunikáció ésszerű formája volna, a darwini szelekció eredményeként szemünk nyilván vertikálisan és nem a jelenlegi hatékonytalan horizontális elrendezésben helyezkednének el” (ABNER J. MIKVA: Goodbye to Footnotes, 56 *U. Colo. L. Rev.* 647, 648 [1985]). Azaz: a lábjegyzetek már a legelemibb szinten megnehezítik az olvasást. Ezért elnézést kérek az Olvasótól, annak ellenére, hogy tudatos döntésről van szó. A lábjegyzetelésnek az általam ismert legjobb példáit Vajda Mihály „filozófiai (láb)jegyzetei” nyújtják (VAJDA MIHÁLY: *Nem az örökkévalóságnak*, Osiris – Gond, Bp., 1996.), ahol a „lábjegyzet” önálló műfajként, és a gondolat kifejtésének a főszöveggel egyenértékű tereként jelenik meg. Vajda eljárását a könyv fűlszövegévé is emelt idézetben Pongrácz Tibor a következőképpen jellemzi: „...a lábjegyzetről mint beszédmódról. Ez első értelme szerint ironikus gesztus a tudományos lábjegyzeteléssel szemben,

¹ FRED RODELL: Goodbye to Law Reviews. 23 *Va. L. Rev.* 38, 38 (1936)

² HOWARD DENEMARK: How Valid Is the Often-repeated Accusation That There Are Too Many Legal Articles and Too Many Law Reviews? 30 *Akron. L. Rev.* 215 (1996)

³ KENNETH LASSON: Scholarship Amok: Excesses in the Pursuit of Truth and Tenure, 103 *Harv. L. Rev.* 926, 927 (1990)

mert elsősorban önkomentárokat, kérdéseket tartalmaz. Második jelentésrétegében a lábjegyzet explicit formája az egész kötetben lappangva meglévő retorikai eszköznek: a digresszióknak, ami folytonos kitérőt, szerzői kiszólást, perspektívaváltást jelent. Ebben az értelemben talál vissza az esszé a latens dialógusból a valódiba, illetve annak szimulálásába. Az alineáris szerkezet egyfelől a kísérlet (esszé) többszólamúságát, másfelől az értekező hang narratív betétekkel, margináliákkal való váltakozását szolgálja.” A magam ezirányú gyakorlatát megpróbálhatnám a lábjegyzetelésnek erre az „ars poeticá”-jára hivatkozva igazolni, s bár a szöveg bizonyos pontjain valóban a fentiek értelmében *kísérlettem* meg a jegyzeteket mozgósítani, a helyzet ennél bonyolultabb (és sok tekintetben rosszabb). Az alábbi szöveg jegyzetei ugyanis maguk is többes funkciót látnak el, ám nem minden esetben a fent nevezetteket. Egyrészt betöltik azt az *elvileg semleges és hagyományos* szerepet, amit a tudományos értekezésekben a lábjegyzetek általában szoktak: azonosíthatóvá teszik a hivatkozott forrásokat. Ugyanakkor részben éppen ezeknek a keretében bontakoznak ki azok a megállapítások, amelyek arra kívánnak rámutatni, hogy a jogtudományi/jogelméleti diskurzus alakulásának vannak olyan, *hagyományosan és elvileg semlegesnek* (formálisnak, marginálisnak, külsődlegesnek stb.) tekintett tényezői, amelyekről éppen az amerikai jogtudomány bizonyos intézményei – s ezek legfontosabbika a vizsgálat tárgyát képező „law review” – esetében jól dokumentálható módon kiderül, hogy *mégsem azok*, s hogy ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amikor a jogelmélet történetéről vagy jelen állapotáról próbálunk képet alkotni, amely kép így néha több is lesz, mint „*kissé riasztó*”. (Vö. SZIGETI PÉTER és TAKÁCS PÉTER: *A jogállamiság jogelmélete*, Napvilág Kiadó, Bp., 1998., 24. p.) Harmadrészt viszont – s ez az, amiért az Olvasótól *még egyszer* elnézést kell kérnem – egyben demonstrálni is akarják azt, amiről több helyütt szólnak; azt, ami oly sokszor lett kritika tárgyává az amerikai jogelméletben, nevezetesen, hogy a tudomány professzionalizálódásának menetében a tudományosság mércéivé is lett kritériumokhoz való igazodás (amely kritériumok időközben eredetileg nem szándékolt többletjelentésekre is szert tettek) olyan jelenségeket produkál, amelyek egyrészt a tudomány önképétől idegenek, másrészt valóban elidegenítő effektusokként működnek annak a közösségnek – a jogtudomány esetében közvetlenül a jogászok közösségének – a tagjaival szemben, amelyhez eredetileg a tudomány szólni kívánt, amelynek tagjai előtt a tudósok az adott tárgy vonatkozásában „kompetens beszélőkként” kívántak fellépni.

Bevezetés

Az amerikai jogelmélet történetét – mint minden más nemzet jogelméletének a történetét – sokféleképpen meg lehet(ne) írni, és ezt sokan és sokféleképpen már meg is tették. A történeti elbeszélések azonban bizonyos értelemben mindig problematikusak, s ez nincs másként az elmélettörténeti beszámolókkal

sem. A historiográfiának mint a történetírás elméletének narratológiai iránya, s különösen a történetírás ún. „nyelvi fordulatát” végrehajtó Hayden White komoly meggyőződésével állítja, hogy a történetírásnak az a felfogása, amely önmagát a múlt „objektív valóságának” a feltárására irányuló kísérletként gondolja el, nemcsak, hogy nem tükrözi a történetírás tényleges gyakorlatát, de még eszményként sem tartható. White nézetei a realista premisszákon nyugvó történetírás felfogásának kritikájából bontakoznak ki, egy olyan megközelítéséből, amely a történetírást javarésze számára a mai napig is tevékenységük önképeként szolgál. Ezen realista ideológia alapfeltevése, hogy a történeti vizsgálódások feladata a múlt valóságának objektív feltárása – s a lényeg éppen e szavak idézőjel nélküli, azaz problémátlan használatában rejlik –, s ez lehetséges is, amennyiben a történész kellő felkészültséggel és alaposítással végzi munkáját, és betartja a forráskritika módszereit. Amennyiben viszont a feltárás munkája mégsem végezhető el maradéktalanul, az csak az eszközök tökéletlenségének következménye, hiába, hogy a múlt valósága, ahogy az valamikor tényleg megtörtént, „ott van valahol”.⁴ Ez a fajta történetírás azonban mára nyilvánvalóan anakronisztikussá vált, amennyiben önmeghatározásának viszonypontjai – a XIX. századi pozitivisták tudományos eszménye és a realista művészet – napjaink vonatkozó felismeréseinek a fényében régen elavultnak tekinthetők.⁵ A narratológiai megközelítés alapvetően két dologra mutat rá: egyrészt arra, hogy a történeti elbeszélésben megjelenő múltbéli „valóság” narratív konstrukció (azaz fiktív), tehát az események jellege és azok egymáshoz való viszonya nem azok inherens sajátossága, hanem a jelen felől utólagosan azokra vetített rend, másrészt arra, hogy a narráció alapvetően morális aktus, a jelen ítéletének megfogalmazását szolgáló tevékenység. Ez pedig további problémákhoz vezet – amelyek evidensen nemcsak a történetelmélet sajátjai – a jelen „valóságának” státuszát illetően a történeti vizsgálódásokban. Ami a morális tartalmat illeti: azt a történeti megjelenítés narrativitása és nem a múlt „valósága” hordozza, ami viszont a jelenbeli egyéni és közösségi legitimáció megteremtésében kitüntetett jelentőséggel bír. A múlt valóságára történő hivatkozás a jelen ítéletét legitimálja, magának a múlt narratív konstrukciójának a legitimációja pedig a jelen politikai, morális, esztétikai konszenzusának a függvénye. Mivel azonban a jelen ítélete mindig módosul és folyamatosan legitimációra is szorul, így a múlt „valósága” is folyamatosan változik, és mindig épp annyi „múlttal” rendelkezünk, amennyire a jelen divergáló nézőpontjainak szükségük van.⁶

⁴ Vö. BRAUN RÓBERT: *Holocaust, elbeszélés, történelem*. Osiris, Bp., 1995. 13–16. p.

⁵ Vö. HAYDEN WHITE: A történelem terhe. In: *A történelem terhe*, Osiris, Bp. 1997. 25–67. p.

⁶ Természetesen Hayden White megállapításai sem jelenthetik a végső szót e kérdések tekintetében. White nézeteinek is komoly kritikával kellett szembesülniük, ráadásul olyanokkal, amelyek teljesen eltérő, adott esetben ellentétes szempontokat mozgósítanak. Egyik oldalról White szemére vetették, hogy benné ragadt a pozitívizmus örökségében, amennyiben megengedi „a kutatás szintjén a vizsgált tárgy korrekt leírását”, s így a white-i narratívizmus maga is túlzottan pozitíviz-

Annak ellenére, hogy úgy gondolom, a fenti meglátásokkal mind a jogtörténetírásnak, mind a jogelméleti hagyomány(ok) feldolgozására irányuló kísérleteknek komolyan számot kellene vetniük, a jelen írás keretében ez utóbbiaknak egy másfajta redukcionizmusára szeretnék nagyon röviden kitérni. Az elmélet-történeti beszámolók *tekintélyes* része – haladjanak azok akár a legegyszerűbb kronologikus sorrendben, lépjenek elénk problémátörténetekként, vagy csoportosítsák a különböző jogelméleti meggyőződéseket nemzetek, jogcsaládok és/vagy jogkörök szerint, vagy tegyék mindezt jogfilozófiai iskolák, irányzatok és képviselők szerinti felosztásban – durva leegyszerűsítéssel – két nagyobb csoportba sorolhatók. Egyrészt léteznek olyan leírások – és tipikusan ezek képezik a jogelméleti tankönyvek elmélet-történeti vázlatainak sémáit –, amelyek a jogelméleti hagyomány(ok) alakulását különböző, de egymással kölcsönhatásban lévő, egymásra és adott esetben más diszciplínák, különféle módszertanok eredményeire tekintettel kialakított, egymással dialógust folytató és a tudományosság követelményeinek megfelelően létrehozott teoretikus elképzelések versengéseként tárják elénk, ahol is a „verseny” célja – ahogy minden más tudományterületnek is ez volna a „végső instanciája” – az „igazság” megtalálása.⁷ Másrésztől rendelkezésünkre állnak azok a feldolgozások, amelyek „*ugyanazt a történetet*” mindig egy-egy adott korszak tágabb összefüggésrendszerébe helyezik, s a jogelmélet álláspontjainak kialakulását, változását és ezek kölcsönhatásait összekapcsolják a vizsgált periódus társadalmi, gazdasági, politikai, jog-

ta, afféle 'kifordított pozitívizmusként' jelentkeznek. (Vö. CHRIS LORENZ: Narrativizmus, pozitívizmus és a 'metaforikus fordulat', In: THOMKA BEATA (szerk.): *Narratívák 4. A történelem poétikája*, Kijárat, Bp., 2000. 130. p., illetve GYÁNI GÁBOR: Narrativitás és jelentés-generáló retorikai elemek a történetírói diskurzusban, In: RÁKAI ORSOLYA és Z. KOVÁCS ZOLTÁN: *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. Gondolat Kiadói Kör – Pompeji, Bp.–Szeged, 2003. 78. p.) Ugyanakkor annak a kérdése is felvetődött, hogy a történeti elbeszélésekben kétségtelenül jelenlévő narratív, azaz fiktív mozzanatok jelenléte egyben szükségszerűen jelenti-e azt is, hogy a történetírás menthetetlenül és egészében fikcionális természetű. A kérdésre – bizonyos pszichológiai meglátások felől közelítve – nemleges válaszok is megfogalmazhatóak. (Vö. LÁSZLÓ JÁNOS: Történelem, elbeszélés, identitás, In: RÁKAI ORSOLYA és Z. KOVÁCS ZOLTÁN: i. m. 156. p.) A tanulság? „*A történelem nagyon cseles.*” JEAN BAUDRILLARD: *Amerika*. Magvető, Bp., 1996. 8. p.

⁷ Mindeközben természetesen ezek a leírások is történeti elbeszéléseként, narratívákként fogalmazódnak meg, s ily módon közvetítik és egyben legitimálják szerzőiknek a jogelméleti hagyomány(ok)ról a jelenből visszafelé tekintve megképződő ítéletét, hiszen egyben mindig választ is adnak arra a kérdésre, hogy mit tekintünk az *éppen akkor* érvényes jogelméleti kánon alkotó-elemeinek. Ennek értelmében lehet érvelni például amellest, hogy a természetjogtan különféle változatai meggyőzőbbeknek bizonyultak vagy nagyobb magyarázó erővel rendelkeztek, hitelesebb vagy védhetőbb elgondolásokat rögzítettek a „joggal” kapcsolatosan, mint a jopozitívizmus sokféle variánsa, ahogy éppígy lehet jó érveket találni az ellenkezőjének állításához, miként ahhoz is, hogy létezik olyan pont, ahol a „természetjog” és a „pozitívizmus” áttűnik egymásba vagy épp ahhoz, hogy ez a distinkció és/vagy szembeállítás mára terméketlenné vált és analitikus eszközöként immár alkalmatlanok a jogelméleti problémák megragadására, ahogy következtetésként mint az „ítélet” átmeneti elhalasztásaként fel lehet mutatni azt is, hogy egyik vagy másik nézetrendszer válságban van és/vagy csak megújításra vár.

politikai, kulturális körülményeivel, erő- és hatalmi viszonyaival, amelyek lokálisak és etnocentrikusak, amelyekben a megjelenítés mindig kontextusfüggő.⁸

Távol álljon tőlem, hogy a fenti megközelítések bármelyikének a létjogosultságát el kívánjam vitatni, sőt. (Nem feledkezve meg arról, hogy a kívül- és felülállás megalapozhatatlan, azaz a fentiek értelmében „én” magam is nyilvánvalóan a foglya kell legyen *valamilyen* előzetes véleménynek, a „cselekményesítés”⁹ *valamilyen* verziójának, meggyőződésnek, nézetnek, elképzelésnek stb., *valamilyen* helyzetértékelésnek s az abban inherens „ítéletnek”, legyen az akár az ítéletnélküliség.)¹⁰ Mindösszesen arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az előbb említettekhez képest igen csekély azoknak az elmélettörténeti leírásoknak a száma, amelyek megpróbálnak számot vetni akár önmaguk, akár a tárgyalt jogelméleti álláspontok keletkezésének *legközvetlenebb* intézményi tényezőivel, azokkal, amelyekről keletkezésük látszólag független, nevezetesen azzal a helyzettel, hogy a jogtudományi/jogelméleti szerzők egy bizonyos intézményrendszer – a „*jogi akadémia világa*” – résztvevőiként, az intézményrendszer egyéb elemeitől nem elszigetelten, azoktól nem függetlenül fogalmazták meg elképzeléseiket, amelyek aztán ettől a környezettől elszakadva válnak egy – legjobb esetben – „ideális” jogtudományi/jogelméleti diskurzus részévé. *Holott*. Holott lehetségesnek gondolom – *ha nem is egészen veszélytelennek* – a jogelmélet „tartalmának”, szubsztantív álláspontjai történetének olyan feldolgozásait is, amelyek megpróbálnak ezekről a tényezőkről is beszámolni, *ad absurdum* elképzelhetőnek tartok olyan „jogelmélet-történeteket” is, amelyek kifejezetten e tényezők felől közelítik meg – illetve konstruálják meg – tárgyukat, azt, amelyhez képest e körülményeket rendszerint esetlegesnek, mellékesnek, lényegtelennek, jelentéktelennek, külsődlegesnek, semlegesnek, periférikusnak, marginálisnak stb. szokás tekinteni. Nyilvánvaló persze az is, hogy ez korántsem mindig (volna) járható út.¹¹ „Az” amerikai jog-

⁸ Az előbbi megjegyzés az elmélettörténeti megközelítések ez utóbbi csoportjára is vonatkozik, hiszen ezek is éppúgy történeti elbeszélések alakját öltik. S a fentiekhez hasonlóan ennek értelmében lehet érvelni *például* amellett, hogy a jogelmélet nem több, mint burzsoá ideológia vagy amellett, hogy a XX. század második felének amerikai jogelmélete(i) nem más(ok), mint a Warren-bíróság bizonyos döntéseihez fűzött végtelenített kommentár(ok), vagy akár amellett, hogy a „nyugati jog” tudománya/elmélete mindig is a fehér/felsőközéposztálybeli/angolszász/protestáns/halott/európai/heteroszexuális – a *nem kívánt törlendő* – férfiak jogtudománya/jogelmélete volt.

⁹ Vö. HAYDEN WHITE: A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás. In: i. m. 68–102. p.

¹⁰ Ráadásul: érdeklődésem nem is elmélettörténeti természetű. Sokkal inkább foglalkoztat a kortárs (amerikai) jogelmélet – s ezen belül is a „jog és irodalom” néven ismeretes kutatások – helyzete, állapota, mondandója, lehetőségei, korlátai. Ezeknek a vizsgálata során jutottam el azonban annak a kérdéséhez, hogy bármi legyen is az, amit „jelen helyzetnek” vagy „állapotnak” nevezünk – ami tehát szükségszerűen magában foglal egyfajta értékelést is –, hogyan alakult ki, milyen tényezők befolyásolták „a történet” formálódását.

¹¹ Nem gondolom *például*, hogy a magyar jogelmélet történetének vagy jelen állapotának efféle áttekintése lehetséges volna, lévén ezen intézményi meghatározók javarésze dokumentálhatat-

tudománynak/jogelméletnek azonban számos olyan intézménye van, amelyek látszólag „annak” „margóján” helyezkednek el, amelyekről ugyanakkor, ha első ránézésre nem is, de *másodikra* mindenképpen feltételezhető – vagy erősebb formában: argumentálható –, hogy érdemi befolyást gyakoroltak és gyakorolnak az amerikai jogi gondolkodás alakulására.¹² Az alábbi *szerény* dolgozat mindezek közül egy olyan intézményre, s annak egy *lehetséges* történetére – még hozzá arra a történetre, ami a jogtudomány és a jogelmélet, valamint a szóban forgó intézmény történetének alakulása közötti összefüggések felé mutat – kíván koncentrálni, amely talán a legnyilvánvalóbb és leginkább dokumentálható módon tölt be efféle szerepet az amerikai juriszprudenciában: a jogtudományi publikálás rendszerének arról az eleméről van szó, amelyet „law review” néven ismerünk – *és/vagy/vagy nem* –, olvasunk.

A. A történet: hogyan, miért?

„*Lapot alapítani 23 évesen kell.*”¹³ Így is történt. A jól ismert elbeszélés szerint (*Verne Gyula szíves szóbeli közlése*) 1887-ben a Harvard egyetem nyolc ambíciózus hallgatója – köztük olyan leendő nagyságok, mint John Henry Wigmore és Joseph Beale – azzal a szándékkal keresték fel professzorukat, James Barr Ames-t, hogy rávegyék: nyújtson nekik segítséget egy Harvard Law Review-nak elnevezendő folyóirat létrehozásában, legyen annak egyik első közreműködője és tanácsadója.

Ames felismerte a javaslatban rejlő lehetőségeket, és a Harvard Law School Alumni Association pénzügyi támogatását megszerezve útjára indulhatott a folyóirat, amelynek az amerikai jogi akadémia feletti uralma a mai napig tart.¹⁴ Pedig eredeti célkitűzéseik – amint azt a lap induló számának bevezetőjében megfogalmazták – *szerények* voltak: hírekkel szolgálni mindazok számára, akik

lan, legfeljebb ha anekdotákként állnak rendelkezésünkre, amelyek persze az informális véleménycsere fontos egyedi aktusai, de „napvilágra” sosem kerülnek.

¹² Csak *példálózó* jelleggel néhány (mivel az összefüggéseket *itt és most* nem tudom egyik esetében vázolni, ellenben egy *majdani* sorozat esetleges darabjai lehetnek – erre utal dolgozatom címében az „I”- és sorszám): a „law review”-k, a „student editor”-ok, a lábjegyzetek, a Bluebook, a „law clerk”-ok és kutatóasszisztensek, az idézettségi mutatók statisztikái, a folyóirat-rangsorok, az egyetemek presztízs-hierarchiája, a „tenure and promotion” bizottságok, a „publish or perish” irányelve és mércéi, illetve az ezeket tipikusan rögzítő „faculty handbook” vagy az „affirmative action” intézményein túl – amelyek hol részletesebben, hol érintőlegesen szóba kerülnek az alábbiakban – hasonló szerepet lehetne tulajdonítani olyan intézményeknek, mint a Harvard Law Review évente egy alkalommal megjelenő és mindig felkérés alapján megírt „előszava”, az ún. „foreword”, a Bar-vizsga, az ABA által az egyetemekkel szemben támasztott akkreditációs követelmények rendszere, *etcetera*.

¹³ ESTERHÁZY PÉTER: Ünnepi beszéd és rekonstrukció. In: *Írások*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994 30. p.

¹⁴ FRED R. SHAPIRO: The Most-Cited Law Review Articles Revisited. 71 *Chi-Kent L. Rev.* 751 (1996)

a Harvardon tanultak jogot, az ott folyó oktatás iránt érdeklődőket informálni arról, amit a jogásképzés harvardi rendszerének neveztek (ez volt az újonnan bevezetett Langdell-féle esetmódszer), diákesszéket és esettanulmányokat közzélni, valamint publikációs teret biztosítani oktatóik tudományos tevékenységének. A lap rövidesen maga is része lett annak a szisztémának, amit népszerűsíteni akart, és sokak szerint ezzel vette kezdetét az amerikai jogi oktatás és általában a jogi gondolkodás „eltudományosítása”.¹⁵ A Harvard Law Review sikere nyomán sorra születtek a már akkor elit jogi karoknak számító iskolák folyóiratai: másodikként a Yale alapított „law review”-t 1891-ben, majd következtek a többiek: Pennsylvania (1896), Columbia (1901), Michigan (1902), és a chicagói Northwestern University (1906). Alig másfél évtized alatt kialakult a követendő minta: az a jogi kar, amelyiknek nem volt önálló „law review” kiadványa, nem is számított igazán.

A fenti történet ma már legenda, tetszetős és adatszerűen helytálló narratíva, de Bernard Hibbits szerint semmilyen magyarázattal nem szolgál a „law review”-k létrejöttének és hihetetlenül gyors elterjedésének jelenségére¹⁶, holott bizonyos – alább részletezendő – körülmények folytán szinte szükségszerű volt ennek a folyamatnak a lezajlása, s ahogy Roger Cramton is megjegyzi, ha az első lépést nem tette volna meg a Harvard 1887-ben, legfeljebb néhány évvel később ugyanez megtörtént volna valahol máshol.¹⁷ Hibbits szerint a tradicionális történet két alapvető ponton hiányos. Egyrészt alulbecsüli annak a szerepnek a fontosságát, amit a tudományos publikálás „law review”-k által teremtett lehetősége játszott a XIX. század végén a szakmai és tudományos szempontból is marginális intézményekként számon tartott jogi karok elismerésért folytatott küzdelmében, másrészt semmit nem szól azokról a korabeli nyomdaiparban és könyvkiadásban bekövetkezett radikális változásokról, amelyek az ilyen jellegű publikációk finanszírozásának lehetőségét megteremtették az egyetemek számára.

Ami az elsőt illeti: a XIX–XX. század fordulóján az egyetemi jogásképzésnek (és így maguknak a jogi karoknak) korántsem volt olyan súlyuk és központi szerepük az Egyesült Államokban, mint ma. Hiába tanítottak már 1815 óta jogot a *Harvardon*, és működtetett az egyetem 1817-től fogva önálló jogi kart, és hiába nőtt a hasonló karok száma 45-re az 1880-as évek kezdetéig, a legtöbb amerikai jogász még mindig ügyvédi irodákban gyakornokként szerezte tudását, és a formális (egyetemi) jogi oktatást legjobb esetben is csak ennek kiegészítéseként tudták elképzelni.

¹⁵ HARRY T. EDWARDS: The Growing Disjunction Between Legal Education and Legal Profession. 91 *Mich. L. Rev.* 34 (1992)

¹⁶ BERNARD HIBBITS: Last Writes? Re-assessing the Law review in the Age of Cyberspace. <http://law.pitt.edu/hibbits/last.htm>

¹⁷ ROGER CRAMTON: The Most Remarkable Institution: The American Law Review. 36 *J. Legal Educ.* 4 (1986)

Nem kevésbé becsülte le a jogi karokat az akadémiai világ sem.¹⁸ Helyzetük javítása érdekében a jogi karok oktatóinak több dolgot el kellett (volna) érniük: olyan képzést kellett nyújtaniuk a hallgatóknak, amely eltér és jobb az irodákban megszerezhetőnél, a Bar tagjainak szemében is legitim intézménnyé kellett válniuk (*értsd:* a Bar többi tagjának szemében, hiszen ebben az időben ők maguk is praktizáltak, és emellett vettek részt az oktatásban), meg kellett szilárdítaniuk akadémiai státuszukat, és meg kellett erősíteniük kapcsolataikat volt hallgatóikkal (alumni), illetve azok szövetségeivel (alumni association), hogy pénzügyi támogatást és az akkori hallgatók számára munkalehetőségeket szerezzenek tőlük. A „law review” mint intézmény valamilyen formában és mértékig mindegyik cél eléréséhez segítséget nyújtani látszott.

Mindeközben a nyomdaiparban és a könyvkiadásban olyan változások zajlottak, amelyek még a relatíve szegény jogi karok számára is lehetővé tették önálló kiadványok megjelentetését. Bizonyos technológiai újítások (rotációs nyomdagépek, rongyalapú papírgyártás, stb.) révén a nyomdai költségek a korábbiak töredékére estek vissza, s ennek következtében a kiadók olcsó könyvekkel és újságokkal árasztották el az amerikai piacot.

Az 1880-as évi kb. 2000-ről 1895-ig 5400-ra nőtt az évente kiadott könyvek száma, újságok esetében pedig az 1885-ös 3300 helyett 5100-at jelentettek meg tíz évvel később. A jogi témájú könyvek terén még erőteljesebb emelkedés figyelhető meg: 1880-ban 62 ilyen jellegű könyv jelent meg, 1882-ben 261, 1889-ben 410, 1896-ban pedig már 507, azaz 16 év alatt több, mint nyolcszorosára nőtt a számuk.¹⁹

Ezzel párhuzamosan – ha az egyetemi képzés és kutatás tágabb környezetét vesszük szemügyre – látható, hogy a századvég Amerikájában a német egyetemi modell egyre növekvő befolyásra tett szert. 1876-ban német mintát követve hozták létre az első „kutató egyetemet” (research university), a John Hopkins University-t, amelynek keretében a tanítás mellett egyre erőteljesebb hangsúlyt kapott az oktatók kutatási és publikációs tevékenysége. Egymás után alapították a folyóiratokat szinte minden tudományterületen, s ez a folyamat több egyetem esetében önálló kiadó felállításához vezetett (pl. John Hopkins – 1891, Chicago – 1892, Columbia – 1893). Ezek a fejlemények a jogi karok világát sem hagyták érintetlenül: egyszerre jelentkeztek kényszerként és lehetőségként. A tudományos jelenlét folyamatossá váló követelménye ugyan külön teherként nehezedett a jogászképzésre, de ezzel együtt a tényleges akadémiai integráció esélyét is nyújtotta. Az egyetemek által szponzorált „law review”-k megjelentetése pedig mindkét feladat megvalósításának megfelelő tereként tűnt fel.

¹⁸ ROBERT STEVENS: *Law school: Legal Education in America from the 1850s to the 1980s*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1983.

¹⁹ JOHN TEBBEL: *A history of book publishing in the United States*. 676, 679, 687 (1975), idézi BERNARD HIBBITTS: i. m.

A fentiek alátámasztják Hibbits azon következtetését, hogy a „law review”-k megjelenése és elterjedésének jelensége nem tekinthető véletlennek, és a „*keeping up with Harvard*” jelszavára sem egyszerűsíthető le, sokkal inkább magyarázható a korszak egyetemi-tudományos követelményeinek és a technológiai fejlődés lehetőségeinek együttes folyamánként. (Azzal együtt, hogy magának a Harvardnak az elsősége sem előzmények nélküli: Charles Eliot vezetése alatt az egész Harvard kutató egyetem jellege erősödött meg, a jogi kar dékánjaként pedig Christopher Columbus Langdell a mai napig ható érvénnyel forradalmasította az amerikai jogi oktatást az esetmódszer bevezetésével, az említett James Barr Ames pedig mondhatni prototípusa volt a minimális gyakorlati tapasztalattal rendelkező, egész életüket a kutatásnak és oktatásnak szentelő jogászprofesszoroknak. A tradicionális presztízs mellett leginkább ennek a három embernek és az általuk megtestesített szellemiségre fogékony diákoknak köszönhető a Harvard vezető szerepe.)

B. A kritika (mint autoimmun-reakció – vagy majdnem az)

Ami a külső szemlélő számára e történet egyik furcsa sajátosságaként azonnal szembe ötlük, az az, hogy a „law review”-k működésének kritikája (és/vagy védelmezése) szinte az intézmény megszületésétől kezdve az amerikai jogi akadémia tagjainak körében afféle állandó foglalatosságnak tűnik, mintha egyfolytában valami furcsa „meghalt a király, éljen a király”-játékot játszanának, ami rendszerint együttjár annak a mindenkori kinyilvánításával, hogy az amerikai jogtudomány (és/vagy jogelmélet) válságban és/vagy az újrakezdés helyzetében van és/vagy kellene lennie. A játékban kivétel nélkül mindenki részt vesz: elméleti és gyakorlati jogászok, bírák és ügyvédek, dékánok és hallgatók, szerkesztők és volt szerkesztők, és ugyanígy a „law review”-k minden vonása – formájuk, tartalmuk és működésük rendszere egyaránt – igen éles viták tárgya.²⁰ E viták külön érdekessége – gyakran egzotikus (*értsd: belterjes*) voltukon túl –, hogy a szereplők változnak, a kritikai (és védelmi) érvek viszont sokszor öröklődni látszanak. (Részletesen lásd később, ám a mondottakat illusztrálандó álljon itt 3 tanulmánycím: „*Goodbye to Law Reviews*” – Fred Rodell, 1936; „*Goodbye to Law Reviews – Revisited*” – Fred Rodell, 1962; „*Goodbye to Fred Rodell*” – Wright, 1980.)

Bernard Hibbits szerint történetileg szemlélve a kritikai megnyilvánulásoknak három nagy – és egyre erősödő – hullámát lehet megkülönböztetni.²¹ Az első kb. 1905 és 1940 közé tehető, tehát egybeesik a „law review”-k fejlődésének és terjedésének korai szakaszával (és valószínűleg éppen e jelenség által

²⁰ Lásd pl. Symposium on Law Review Editing: The Struggle Between Author and Editor over Control of the Text, 70 *Chi.-Kent L. Rev.* 1147 (1995)

²¹ BERNARD HIBBITTS: i. m.

kiváltott reakcióként értelmezhető leginkább). 1900 és 1937 között 7-ről 50-re emelkedett a folyóiratok száma,²² az Illinois Law Review szerkesztői pedig már 1906-ban arról panaszkodtak, hogy „az általános jellegű law review-k (general law review) piaca mára teljes mértékben telítődött...”.²³ A korabeli kritika nem csak azt kifogásolta, hogy egyre több és több „law review” jelent meg, hanem azt is, hogy ezzel párhuzamosan kialakult azok formájának – szerkesztésének, stílusának, megjelenésének, sőt, tartalmának is – egyfajta uniformitása, azaz egyformán néznek ki és épülnek fel, ugyanúgy írnak mindegyikbe, és igen gyakran ugyanarról. Még olyanok is szóvá tették ezt, mint az „alapító atyák” egyike, John Wigmore, aki a Harvard Law Review születésének 50. évfordulóján még egyszerűen a „tudományipar” tömegtermelésének rovására írta a „law review”-k unalmas egyhangúságát.²⁴ Fred Rodell már minden tekintetben sokkal radikálisabban fogalmazott:²⁵ a „law review”-k valamennyi hibáját (a szerkesztők konzervativizmusát, a szellemtelen és érdektelen egyformaságot, a lábjegyzetek hihetetlen és teljesen fölösleges áradatát stb.) a kizárólag az előmenetelükkel törődő professzorok, az álláshajhászó diákszerkesztők és az „ötlettráló” jogi cégek kollektív és önös érdekeinek tulajdonította.²⁶ (Ironikus módon egyébként éppen Rodell írása lett a téma irodalmának a jogtudományi folyóiratok által minden bizonnyal legtöbbet idézett cikke.)

Hiába azonban a kritika első hullámába tartozók minden támadása, a „law review”-k az első 50 év után is még mindig a fellendülés és terjeszkedés időszakát élték, így az intézmény védelmezőinek és apologetáinak hangja erősebbnek bizonyult,²⁷ s a meglévő folyóirat struktúrában – néhány kisebb változtatástól eltekintve²⁸ – semmilyen érdemi reformra nem került sor.

A radikális változások hiánya a támadások első menetének kifulladását követően szükségszerűen vezetett a viták újbóli megélénküléséhez. Az 1950-es évekre a korábban megoldatlan problémák mellé ráadásul újabbak is felsorakoztak.

(1) Minden korábbinál nagyobb áradatban jelentek meg jogtudományi publikációk. A „law review”-k száma 1951-ben már elérte a 76-ot,²⁹ azaz a még a

²² JOHN J. MCKELVEY: The Law School Review, 1887–1937. 50 *Harv. L. Rev.* 868, 882 (1937)

²³ Idézi BERNARD HIBBITTS: i. m.

²⁴ JOHN H. WIGMORE: The Recent Cases Department. 50 *Harv. L. Rev.* 862 (1937)

²⁵ Vö. FRED RODELL: i. m.

²⁶ Uo. 44–45. p.

²⁷ Lásd pl. DOUGLAS B. MAGGS: Concerning the Extent to Which the Law Review Contributes to the development of Law. 3 *S. Cal. L. Rev.* 181, 190 (1930); KARL LLEWELLYN: *The Bramble Bush*, Oceana, New York, 1930, 107. p.; JOHN J. MCKELVEY: i. m.

²⁸ Mint pl. az első specializált és interdiszciplináris „law review”-k megjelenése, az első tematikus számok illetve szimpózium kiadványok.

²⁹ JOHN E. CRIBBET: Experimentation in the Law Reviews, 5 *J. Legal Educ.* 72, 81 (1952)

háborút is magában foglaló évtized végére közel másfélszer annyi ilyen jellegű folyóirat látott napvilágot, mint a '30-as évek végén.

(2) Az 1950-es évekre a jogi karok oktatóival szemben támasztott publikációs követelmények – amelyek a XIX. sz. végétől már legalábbis erőteljes ösztönzés formájában fennálltak – jelentős mértékben szigorodtak. A „publish or perish” („publikálj vagy pusztulj”) irányelv³⁰ kísértete járta be az egyetemi világot, s a jogi karok számára sem volt menekülés. Az American Association of Law Schools (AALS – az amerikai jogi egyetemek szövetsége) 1959-ben formális mérceként is rögzítette az egyetemi oktatók kutatási és publikációs kötelezettségét. A jogtudományipar elsődleges fórumaiként szolgáló „law review”-k piacán ez szintén új helyzetet teremtett.

(3) Erre az időre az az – egyébként minden más tudományterületen páratlan – folyamat is lejátszódott, melynek során a „law review”-k szerkesztését (a megjelentetendő cikkek listájának összeállításától a kéziratok korrektúrázásáig bezárólag) teljes egészében hallgatók, ún. „student-editor”-ok (azaz diákszerkesztők) vették át. Az oktató-kutató gárda tagjai számára pedig kizárólag a tanácsadói szerep maradt. A szervezeti és tudományos ranglétrán való előmenetelükben ily módon bizonyos hallgatói döntésektől is függővé vált oktatók kezdtek túlságosan is bizonytalanként megélni ezt a helyzetet, így innen datálható a folyóiratok hallgatók általi szerkesztésének valóban radikális kritikája.

(Amihez kellő támadási felületet azok a változások szolgáltatottak, amelyek a korabeli amerikai jogtudományi diskurzus természetében bekövetkeztek. A korábban a publikációs tematika javarészt kitevő doktrinális írások rovására a jogfilozófiai és a korai interdiszciplináris kutatások, valamint a háború utáni Egyesült Államok világpolitikában játszott szerepéből is következően a nemzetközi jogi témák térnyerése figyelhető meg, amelyekhez – az egyre erősödő kutatói közmegegyezés szerint – a diákszerkesztők hozzáértése végképp elegenden.) (Részletesen lásd később.)

(4) Az '50-es-'60-as évek fordulójára a „law review”-k már nemcsak az oktatók-kutatók, de a hallgatók számára is jóval többet jelentettek, mint egyszerű folyóiratokat. Azon túl, hogy a szerkesztőségi munka pedagógiai-szocializációs hasznát is általánosan elismerték, a jogászai álláspiac egyik spontán kiválasztási mechanizmusának intézményei lettek: diákszerkesztőként egy „law review” létrehozásában közreműködni rangot jelentett, és mind a tudományos utánpótlást szervező egyetemek, mind az ügyvédi irodák, cégek számára afféle minőségi biztosítékokként funkcionáltak.³¹ A '60-as éveknek az az egalitarianizmusa,

³⁰ A kifejezést LOGAN WILSON használta először a „*The Academic Man: A Study in the Sociology of a Profession*” c. művében, 1942-ben.

³¹ Hasonlóan például – igaz, jóval szűkebb személyi és intézményi körre vonatkoztatva – az Oliver Wendell Holmes által „kitalált” „law clerk” intézményéhez. Ehhez lásd I. SCOTT MESSINGER: *The Judge as Mentor: Oliver Wendell Holmes, Jr., and his Law Clerks*, 11 *Yale J. L. & Human.* 119 (1999) A „law clerk”-oknak az igazságszolgáltatás gyakorlatában betöltött egyre jelentősebb – ám megítélésében gyakran problematikusnak tekintett – szerepéhez pedig lásd

ami az egyetemek falain belül és azokon kívül egyaránt megfigyelhető volt, a szerkesztőségi tagok kiválasztásának elit-jellegét sem hagyhatták érintetlenül. (A kiválasztás az elsőévesként legjobb eredményeket elért hallgatók közül történt.) Ebben a tekintetben a támadások célkitűzése az elitizmus megszüntetése és egy olyan nyitottabb és „igazságosabb” szelekciós mechanizmussal történő felváltása volt, amely minél több hallgató számára biztosította volna a részvétel lehetőségét. (Olyan folyamat indult meg ezzel, amely a '80-as években az „affirmative action” intézményének alkalmazásához vezetett a „law review”-k világában is.)³²

A támadások e második hulláma sem eredményezett a meglévő szisztémát alapjaiban átalakító változásokat. Néhány újítás természetesen felfedezhető: a szimpózium-különkiadások és tematikus számok egyre népszerűbbekké váltak, az általános (general) „law review”-k mellett egyre több specializált folyóirat jelent meg, több olyan folyóirat is született, amelyek a más tudományterületeken egyedül elfogadhatónak tekintett „peer review” rendszert alkalmazták (ilyen pl. a mai napig az egyik legjobbnak tartott folyóirat, a *Journal of Legal Studies*, amit Richard Posner alapított még a '60-as években), megreformálták a diákszerkesztők kiválasztásának módszereit is, de sem a fenti újítások, sem a *Stanford Law Review* úttörő vállalkozása (miszerint színes borítóval jelent meg) nem igazán nevezhetők forradalmiaknak.

Ennek következtében nem meglepő, hogy újabb átmeneti szünet után a '80-as évek közepén a rendszer valamennyi feszültsége újra a felszínre tört, és az alább részletezendő körülmények folytán talán az sem, hogy a vita minden korábbinál hevesebb, terjedelmesebb és retorikájában élesebb formát öltött. 1985-től napjainkig alig két évtized alatt több írás született a témában, mint a megelőző száz év során összesen, és a résztvevőknek nemcsak a száma, de a névsora is igen tiszteletreméltó. A kritikai megnyilvánulások kiváltó okául és egyben támadási célpontjául is szolgáló problémák között régieket és újakat egyaránt felfedezhetünk.

(1) Újra a mennyiség:³³ az elmúlt 30 évben a „law review”-k száma ismételen megsokszorozódott, immáron azonban elszakadva a korábbi mintától, ami összefoglalható volt abban a megállapításban, hogy csak az a jogi kar számított igazán, amelynek volt „law review” kiadványa. Ma már egy kiadvány nem kiadvány. Ismét a Harvard mutatott példát azzal, hogy a *Harvard Law Review*

RICHARD POSNER: *The Federal Courts: Crisis and Reform*. 1985. 102–119. p., illetve *The Problematics of Moral and Legal Theory*, Belknap Press, Cambridge, MA., 1999. 205–206. p., 283. p., valamint W.M. RICHMAN és W. L. REYNOLDS: *Appellate Justice Bureaucracy and Scholarship*, 21 *U. Mich. J.L. Ref.* 623, 626–628 (1988).

³² Az előbb szóba hozott „law clerk”-ok esetében ez a mai napig nem történt meg. Ehhez lásd I. SCOTT MESSINGER: i. m. 152. p.

³³ „Let your words be few”, said Solomon himself, but the legal scholars continue to exalt quantity.” KENNETH LASSON: i. m. 942. p.

mellett mostanra kilenc másik jogtudományi folyóiratot is megjelentet. Az elit jogi karok igen hamar követték ezt a gyakorlatot, így az 1966-os 102-ről 1995-re 382-re emelkedett a különböző „law review”-k száma.³⁴ E példa nélküli növekedés már önmagában véve is számtalan kritikát váltott ki, de ami ennél fontosabb, hogy a publikációk színvonalának ezzel fordítottan arányos csökkenése is állandó aggodalom tárgyává lett.

(2) A '70-es évek közepétől kezdődően a jogi karok oktatóinak-kutatóinak szakmai és szervezeti karrierje tekintetében a publikációs tevékenység minden más meghatározót messze megelőző fontosságú tényezővé lépett elő. Az egyetemi státuszok véglegesítésének (tenure) és a kinevezéseknek (promotion) szinte kizárólagos mércéjévé vált a tudományos munka. Ezt mutatja az is, hogy míg 1968 és '73 között összesen 8 esetben tagadták meg a jelölt véglegesítését elégtelen kutatói tevékenységre hivatkozva, addig a következő 5 évben már huszonnégyen voltak kénytelenek hasonló döntést elszenvedni.³⁵ Ily módon tehát – „a nemzetközi helyzet fokozódásával” – a diákszerkesztőknek egyre nagyobb befolyásuk lett az egyetemi oktatók karrierlehetőségeire, és ez érthetővé is teszi, miért reagáltak ez utóbbiak egyre idegesebben a szerkesztés valamennyi hiányosságára, különös tekintettel a publikálandó tanulmányok kiválasztásának „önkényességeire” – leginkább az „elit” folyóiratok gyakorlatában –, amelyek véglegesen valószínűleg egyetlen cikket sem tudnak „eltüntetni” a piacról, de a „nem jegyzett” folyóiratokban való megjelentetésre kárhoztatás révén azok publikációs értékét jelentős mértékben csökkenteni tudják, sok esetben méltatlan egyenlőtlenségeket teremtvé ezzel.

E szerkesztőségi gyakorlatok szinte minden elemét érték támadások, melyek szerint: a szerkesztők hozzáértés hiányában gyakran irreleváns, *másodlagos szempontok* alapján hozzák meg döntéseiket: nem a benyújtott írás tényleges értékét veszik figyelembe, mivel azt nem is tudják felmérni, hanem a szerző ismertségét, reputációját, az intézmény presztízsét, a szerző által hivatkozott „nagy nevek” listáját vagy éppen a lábjegyzetek számát.³⁶ Ismételten leginkább az „elit” folyóiratok szerkesztőivel kapcsolatban merült fel az a kifogás, hogy egyértelműen elfogultak saját intézményük szerzői javára.

A szelekciós mechanizmusokon túl a hallgatók tényleges szerkesztői tevékenysége is gyakran vált ki ellenérzést: szinte újrairják a cikkeket, újabb és újabb fölösleges javításokat eszközölnek a szövegen – akár önhatalmúlag, akár többször „visszadobva” az írást –, szolgai módon alkalmazzák a Bluebook előírásait, mindezek okán rengeteg idő telik el egy cikk beküldése és az esetleges

³⁴ BERNARD HIBBITTS: i. m. 116. sz. jegyzet és kapcs. szöveg. Más számítások más pontos végeredményt mutatnak, de a nagyságrend mindegyik esetében hasonló.

³⁵ ELYCE A. ZENOFF és LIZABETH MOODY: Law Faculty Attrition: Are We Doing Something Wrong?, 36 *J. Legal Educ.* 209, 220 (1986).

³⁶ Alátámasztására JACK M. BALKIN és SANFORD LEVINSON: How to win cites and influence people? 74 *Chi-Kent L. Rev.* 543 (1996).

megjelenés között, ami gyakran azzal jár, hogy az írás elveszti közvetlen aktualitását (s ez az akadémiai piac kíméletlen versenyében jelentős veszteségnek számít), s lehetne tovább sorolni a kifogásokat.³⁷

Az előbb említett másodlagos szempontok vizsgálata megér egy rövid kitérőt, ugyanis korántsem csak a „law review”-k világára jellemző gyakorlatról van szó, ugyanakkor a kitekintés lehetőséget ad bizonyos kérdések felvetésére ez utóbbiakkal s ezen keresztül általában az amerikai jogtudománnyal kapcsolatosan is. A kiindulópontként számító történet nem más, mint az utóbbi évtized egyik legnagyobb botránya a tudomány világában, az ún. Sokal-ügy. Alan D. Sokal, aki az elméleti fizika professzora a New York Egyetemen, 1994 végén az alábbi címmel küldött írást a jónevű – legalábbis addig feltétlenül annak számító – Social Text c. folyóiratnak: *„A határokon túllépve: a kvantum gravitáció transzformatív hermeneutikája felé”*. A folyóirat – másfél évnyi átfutással – 1996 tavaszán közölte is a tanulmányt.³⁸ Ezzel egyidőben a Lingua Franca c. folyóiratban Sokal megjelentetett egy másik írást – *„Egy fizikus kísérletei a kulturális tanulmányokkal”* címen³⁹ –, amelyben leleplezi önmagát, pontról pontra kimutatva, hogy a kortárs francia és angol filozófia és társadalomtudományok legnépszerűbb és legnagyobb tekintélynek örvendő képviselői műveiből kölcsönzött fogalmakkal és idézetekkel sűrűn megtámogatott állításai olyan elemi képtelenségeket tartalmaznak, amelyeket egy negyedéves fizikus hallgatónak is könnyedén fel kellene ismernie. Sokal – túl azon, hogy a természettudományokat is a „mitosz”, a „mese”, a „szociális konstrukció” fogalomkörébe utaló „divatos” megközelítések „episztemológiai relativizmusával” kívánt szembeszállni – tréfájával arra próbálta a figyelmet felhívni, hogy e megközelítések olyan jeles szerzői, mint pl. Lacan, Baudrillard, Deleuze, Guattari, Kristeva, Irigaray, „visszaélnek” a természettudományok bizonyos fogalmaival, amikor azokat eredeti összefüggéseikből kiragadva, ráadásul saját témájuk szempontjából irreleváns módon használják úgy, hogy az adott fogalmak pontos jelentésével nincsenek tisztában, és mindez mennyire könnyen „eladható” tudományként, akár „nyilvánvaló” paródia formájában is – mint ahogy neki sikerült – még neves, komoly szerkesztési gyakorlatot működtető folyóiratoknak is. A történet külön ironiája, hogy miután a Social Text szerkesztőségével a botrány kirobbanása után Sokal megegyezett abban, hogy egy újabb cikkben rész-

³⁷ Bár ironikus módon a késedelmek egyik legfőbb oka éppen az a gyakorlat, amellyel a szerzők eredetileg felgyorsítani szeretnék volna egy-egy cikk megjelentetését. Egy ideje ugyanis bevett szokás minden írást egyszerre több – nem ritkán 20 – helyre is beküldeni. Így azonban némelyik „law review” szerkesztőségébe gyakran sokkal több kézirat érkezik be, mint amennyit ténylegesen oda is szántak. Az elit folyóiratok esetében ez a szám elérheti az 1200–1500-at is. Vö. CARL TOBIAS: Manuscript Selection Anti-Manifesto. 80 *Cornell L. Rev.* 529, 530 (1995)

³⁸ ALAN D. SOKAL: Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text*, Spring/Summer 1996, 217. p.

³⁹ ALAN D. SOKAL: A Physicist Experiments with Cultured Studies. *Lingua Franca*, May/June 1996.

letesen kifejti „tréfája” indokát, és el is készítette az írást, annak közlését a folyóirat megtagadta, mondván, hogy az nem éri el azt a színvonalat, amely az általuk megjelentetett publikációktól elvárható. Az affér természetesen ezzel nem ért véget, sőt. Sokal Jean Bricmont belga fizikussal közösen 1997-ben megjelentetett egy könyvet „*Értelmiségi szélhámoskodások*” címen,⁴⁰ amelyben immár részletesen illusztrálják, hogy a fent nevezett szerzők milyen módon „élnek vissza” a kortárs természettudományok fogalmi készletével. A könyv megjelentetése, ahogy azt várni lehetett, olaj volt a tűzre: Sokalt és társát rendkívül erős támadások érték – részben az inkriminált szerzők részéről –, ami önmagában nem volna meglepő, de a megfogalmazott vádak (nehéz volna e megállapításokat tudományos érveknek nevezni) érdekesek. Julia Kristeva pl. Sokalék „franciagyűlöletében” véli felfedezni a könyv megszületésének okát, a „dezinformáció terjesztését” pedig egy Franciaországgal szembeni gazdaságipolitikai kampány részének tekinti, s abbéli „óhaját” fejezte ki, hogy a könyv szerzői vessék alá magukat pszichiátriai kezelésnek.⁴¹ De más kritikusok is operáltak hasonlóan erős állításokkal: egyes vélemények szerint Sokalék projektje semmi másra nem irányul, mint a társadalomtudományi kutatások támogatására szánt állami pénzek megszerzésére a természettudományok javára.⁴² A vita további alakulása a jelen írás szempontjából már nem bír különösebb jelentőséggel,⁴³ de a történet nem minden tanulság nélkül való a jogelmélet számára sem. A tanulságok „kiértékelése” tekintetében természetesen számos lehetőség adódna. Megközelíthetnénk a problémát pl. 1. akár a tudósok személyisége felől (amennyiben az efféle vitákban igencsak *esendő emberi lényekként*⁴⁴ lépnek elénk); 2. a viták természetének kérdései – vagy egyáltalán: *lehetőségük és lehetetlenségük* problémája⁴⁵ – felől (amennyiben az érvelések gyakran irracionális vádaskodásokba, politikai és személyes inszINUÁCIÓKBA csapnak át – ahogy az evidensen látható volt pl. az amerikai kánon-vitában –, s ez nem idegen jelenség a jogelméleti diskurzus világától sem, ami pl. a jogelmélet és a politika(i beszéd) összefüggéseinek, a jogelmélet átpolitizálódása veszélyének – már amennyiben létezik egyáltalán olyasmi, hogy politikamentes jogelmélet – a kontextusában nem elhanyagolható szempont); 3. a fentiek fényében aggódhatnánk akár amiatt is, hogy a természettudományok fogalmai vajon milyen tarta-

⁴⁰ ALAN D. SOKAL és JEAN BRICMONT: *Impostures Intellectuelles*. Editions Odile Jacob, Paris, 1997; angol nyelven: *Intellectual Impostures*, Profile Books, London, 1998

⁴¹ JULIA KRISTEVA: „Une désinformation”. *Le Nouvel Observateur*, 1997. szept. 25., 122. p.

⁴² VINCENT FLEURY és YUN SUN LUMET: „L’escroquerie Sokal-Bricmont”, *Libération*, 1997. okt. 6., 5. p.

⁴³ Egyébként teljes anyaga hozzáférhető Sokal honlapján: <http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/>

⁴⁴ Vö. HORKAY HÖRCHER FERENC: Mit jelent a pragmatikus természetjog fogalma?, In: SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Natura Iuris*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002. 73–92. p.

⁴⁵ Vö. pl. TALLÁR FERENC: A vita lehetősége és lehetetlensége, In: *Korlátozott szépség – A kommunikatív racionalitás elméletéhez*. T-Twins Kiadó – Lukács Archívum, Bp., 1994., 93–104. p.

lommal kerülnek át – bár nem túl gyakran – jogelméleti szövegekbe⁴⁶ vagy amiatt, hogy általában *egy adott tudományterület* fogalmait milyen módon tudja *egy másik* hasznosítani (ami a különféle interdiszciplináris kutatások elemi kérdése), vagy különösen a jogfilozófiát illetően amiatt, hogy a jogelméleti szerzők miként és milyen következményekkel operálnak a szakfilozófusok terminusaival (ami *a jogelmélet és a filozófia* viszonyának tisztázása tekintetében fontos kérdés⁴⁷); 4. ez utóbbi további részletezése lehetne, hogy miként és milyen következményekkel vesz át például az *amerikai* jogelmélet a *kontinentális* filozófiai hagyomány(ok)ban gyökerező meglátásokat⁴⁸ (aminek háttérében persze ott áll a kontinentális és az amerikai filozófia hagyományai összeegyeztethetőségének általánosabb problémája⁴⁹), de feltehetnénk a kérdést ellenkező irányban is: vajon mi történik akkor, amikor „*mi*” importáljuk az amerikai vagy akár az angol jogelmélet elgondolásait (egy példával illusztrálva: mennyiben releváns, mondjuk, Richard Posner azon megjegyzése, mely szerint az ő jogelméleti pragmatizmusa – amelynek működőképességéről az amerikai jogi kultúra kontextusában meg van győződve – korántsem biztos, hogy megfelelő jogszemlélet egy kontinentális jogrendszer viszonyai között);⁵⁰ 5. az sem bizonyulna vizsgálatra érdemtelen szempontnak, hogy mennyire szerencsések és/vagy szerencsétlenek az efféle „tréfák”, amennyiben kiváló érvekként hasznosíthatóak *bármilyen* elméleti tevékenységgel szemben azok részéről, akik eleve értel-

⁴⁶ De lásd pl. WAI CHEE DIMOCK: Rules of Law, Laws of Science. 13 *Yale J. L. & Human.* 203 (2001), illetve : Rethinking Space, Rethinking Rights : Literature, Law, Science 10 *Yale J.L. & Human.* 487 (1998)

⁴⁷ Vö. BÓDIG MÁTYÁS: *Hart, Dworkin és a jogelmélet posztmetafizikai fordulata*. Osiris, Bp., 2000.

⁴⁸ Ahogy természetesen annak a kérdése is felmerülhet, hogy miként és miért *nem* vesz át bizonyos elképzeléseket. S ehhez képest mit lehet kezdeni pl. Gary Minda alábbi – első olvasatra mindenképp meglepő – kijelentésével? „A jogpozitivizmus, abban a formában, ahogy az azt angol juriszprudencia művelte, számos oknál fogva soha nem lett igazán nagygyá Amerikában. Először is, miként azt Gilmore megjegyezte, az amerikai Függetlenségi Háború 'traumája' és azok az események, amelyek az 1812-es háborúhoz vezettek, 'gyűlöletet ébresztettek Anglia iránt számos, ha nem a legtöbb amerikaiban, mindenféle megnyilvánulási formában'. Ezek az események a common law korai történetében elfordították az amerikai jogászokat és bírókat az angol jog anyagaitól. Amerika korai történelmének ez az anglofóbiája előmozdította egy specifikusan amerikai juriszprudencia megalapozását.” GARY MINDA: *Postmodern Legal Movements – Law and Jurisprudence at Century's End*, New York University Press, New York and London, 1995. 49. p. A Minda által hivatkozott mű: GRANT GILMORE: *The Ages of American Law*. Yale University Press, New Haven, 1977. (Ehhez képest: azóta – *Hart helyén* – Dworkin az oxfordi jogelmélet tanszék vezetője. *How bizarre.*)

⁴⁹ Amint ez napjainkban az egyik központi kérdése pl. Richard Rorty életművének, illetve Rorty művei recepciójának. Ehhez – *röviden, magyarul* – lásd pl. FARKAS ZSOLT: *Amerikai polgár, európai filozófia*, In: *Mindentől ugyanannyira*, JAK – Pesti Szalon Könyvkiadó, Bp., 1994., 45–58. p.; VAJDA MIHÁLY: *Az aszketikus pap és a demokratikus utópia*. In: *A posztmodern Heidegger*, T-Twins Kiadó – Lukács Archívum – Századvég Kiadó, Bp., 1993., 116–164. p.

⁵⁰ RICHARD A. POSNER: i. m. 264–265. p.

metlennek, érthetetlennek, feleslegesnek tekintik „az elméleteket”⁵¹ (ez pedig a *jog gyakorlata és elmélete* közötti viszony; illetve a jogelméleti tevékenység *poénjának* tisztázását illetően lehet releváns, lévén, hogy különösen a gyakorló jogászok javarésztől nem idegen vélekedésről van szó, pláne, ha olyan teoretikus forrásokból meríthet(né)nek támogatást a teória irrelevanciájának állításához, mint pl. Stanley Fish írásai.⁵² A Sokal-affér (is) sokféle kérdés feltételéhez elvezethet a jogelméletet illetően, azonban ehelyütt és egyelőre csak annyiban szeretném egynémelyiket érinteni, amennyiben összefüggésbe hozhatók a „law review”-k Peter Goodrich által „egynyelvű”-nek (monolingual) nevezett – és ezáltal monolitikusnak tartott – kultúrájával. Abban az esetben, ha ezt valamiféle szűklátókörűséggel azonosítjuk, arról már más is beszámolt. Az európai „megfigyelő” perspektívájából Reinhard Zimmermann is megállapította,⁵³ hogy az amerikai jogtudomány képviselői „nemigen látnak túl földrészük határain”, aminek jele például az összehasonlító jogi tematika viszonylagos hiánya vagy az, hogy a kontinentális jogtudomány meglátásaira való hivatkozás még az esetek javarészában akkor is hiányzik, amikor pedig az adott téma tárgyalása során azok relevánsaknak bizonyulhatnának. Peter Goodrich az amerikai kritikai jogi mozgalom mélyen ambivalens mozzanatait kiemelő kritikájában⁵⁴ hasonló értelemben beszél a „law review”-k világáról és szerkesztési gyakorlatáról, amikor megjegyzi, hogy azok számára „ami nincs *lefordítva*, az nem is létezik”.⁵⁵ A „*fordítás*” itt egyrészt szó szerint is értendő: ami nem létezik angolul, az nincs (anekdotális bizonyítékként hozza fel erre Goodrich a saját esetét,

⁵¹ A Sokal-affér során is látható volt, hogy – bár a szerzők szándéka távolról sem erre irányult – mennyire könnyű az efféle aporókat kihasználni ex cathedra kijelentések megtételére, és azt mondani, hogy „a modern francia filozófia egy rakás elavult hülyeség”. JON HENLEY: Euclidean, Spinozist or existentialist? Er, no. It's simply a load of old tosh. *The Guardian*, 1997. okt. 1., 3. p.

⁵² Vö. pl. „...a jog nem filozófia, és nem fog megszűnni csak azért mert néhány fickó Cambridge-ben vagy Palo Alto-ban ma már képest azt dekonstruálni...” STANLEY FISH: Dennis Martinez and the Uses of Theory. In: *Doing What Comes Naturally – Change, Rhetoric, and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies*. Clarendon Press, Oxford, 1989. 397. p.; Ennek elemzéséhez lásd PIERRE SCHLAG: Fish v. Zapp: The Case of the Relatively Autonomous Self, 76 *Geo. L. Rev.* 37 (1988), kritikájához: PATRICK LENTA: Do Lawyers Need Philosophy? *S. Afr. J. Philos.* 2003 22 (1), 81–96. p., *ellenkező álláspont kifejtéséhez*: RONALD DWORKIN: In Praise of Theory, 29 *Arizona State L. J.* 353 (1997). S ha már itt tartunk: azt sem volna érdektelen elképzelni mindennek nyomán, hogy vajon milyen lenne a magyar jogelmélet, ha az amerikai gyakorlatnak megfelelően a magyar jogtudományi folyóiratok szerkesztése, s különösen a publikációs döntések meghozatala, teljes egészében a magyar joghallgatók kezébe kerülne. (Bár ez Európában nem valószínű fejlemény, ahol a hallgatók által szerkesztett jogtudományi folyóiratok hiánya Posner szerint is minden bizonnyal arra vezethető vissza, hogy a jogászképzés itt *undergraduate*-képzés. RICHARD A. POSNER: i. m. 296. p., 123. sz. jegyzet).

⁵³ REINHARD ZIMMERMANN: Law Reviews: a Foray Through a Strange World. 47 *Emory L. J.* 659 (1998).

⁵⁴ PETER GOODRICH: Sleeping with the enemy – On the politics of critical legal studies in America. In: *Law in the Courts of Love – Literature and other minor jurisprudences*, Routledge, London and New York, 1996. 185–219. p.

⁵⁵ Uo. 207. p.

amikor is a New York University Law Review szerkesztői a legteljesebb komolysággal megkérték arra, hogy bocsátaná a szerkesztőség tagjainak a rendelkezésére valamennyi, a tanulmányában hivatkozott nem angol nyelvű könyv és egyéb írás egy-egy másolati példányát); de úgyszintén értendő metaforikusan, mint egy másik kultúra dokumentumainak megértésére és recepciójára irányuló kísérlet. Amennyiben ez utóbbi vonatkozásra koncentrálunk, úgy Goodrich szerint a kritikai jogi mozgalom – illetve más, hasonló teoretikus forrásokat mozgósító jogelméleti megközelítések – néhány igencsak problematikus vonása válik láthatóvá. Az „egynyelvűség” sok szempontból kereskedelmi megfontolások eredménye, lévén, hogy csak olyan munkák fordításai jelennek meg, amelyek vélhetően eladhatóak a könyvpiacra. Viszont: nem igazán tartoznak ezek közé a például épp a kritikai jogi mozgalom törekvéseivel rokon kontinentális jogtudományi publikációk – mint amilyenek a „*Critique du Droit*” néven ismert francia jogi kritizmus művei⁵⁶ –, így az amerikai jogelméleti szerzők elől gyakran „egzotikus idegen nyelvük” elzártágában maradnak olyan elgondolások, amelyek pedig – például összehasonlító elemzések kiindulópontjaiként – saját teoretikus programjuk szempontjából sokkal fontosabbnak bizonyulhatnak, mint amelyek végül is átjutnak az Atlanti-óceán túlsó partjára. Mi jut át? Leginkább a „kontinentális gondolkodás” azon képviselőinek írásai, akik Európában már komoly hírnévre – s legjobb az, ha egyben valamiféle *kultikus* státuszra – tettek szert. Az európai kultúra „*nagy dekonstruktőreinek*” mondandója viszont korántsem hasznosítható egy az egyben egy olyan kritikai álláspont kialakítása során, amely az amerikai jogrendre és jogi gondolkodásra irányul, nem fordíthatóak le minden további nélkül az amerikai jogelmélet nyelvére, mert nem feledkezhetünk meg arról, hogy ezek az elképzelések egy olyan filozófiai-társadalomtudományi hagyomány, egy olyan politikai és jogi intézményrendszer és a társadalmi nyilvánosság olyan szférájának a kontextusában és azokra vonatkoztatva születtek meg, amelyek sok tekintetben jelentős mértékben különböznek amerikai megfelelőiktől. De Goodrich szerint a helyzet az „*európai dialógus*”⁵⁷ termékeinek gyakran reflektálatlan amerikai importját

⁵⁶ Amelyekről, *valljuk be*, a magyar jogelmélet sem tud túl sokat. Igaz, a kritikai mozgalom híveként is nehéz volna bárkit azonosítani. A kritikai jogi mozgalomról magyar nyelven lásd: SZABADFALVI JÓZSEF: Útkeresések a mai angol-amerikai jogelméletben, In: SZABADFALVI JÓZSEF (szerk.): *Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996, 1–16. p., illetve „A posztmodern-kritikai jogelmélet” címen POKOL BÉLA: *A jog elmélete. Rejtjel* Kiadó, Bp., 2001. 435–445. p.

⁵⁷ Természetesen egy *egységes* európai dialógus posztulálása csak az absztrakció igen magas fokán lehetséges, s e szinten is legfeljebb analitikus eszközként egy szintén egységesként kezelt amerikai diskurzussal való összehasonlítás érdekében, nevezetesen, hogy mindkettő bizonyos jellegzetességeit kiemelhessük. Ugyanakkor, ha ez utóbbi apropóján átmenetileg elfogadjuk az 'európai' versus 'amerikai' különbségtételt, akkor nemcsak a jogtudomány és a jogelmélet, de más tudományterületek esetében is érdekes belátásokra juthatunk. Ennek kiváló példáját nyújtja Richard Münch egy tanulmánya, amely az európai és az amerikai szociológia (illetve – mivel Münch itt nem tesz különbséget a kettő között – társadalomelmélet) interakciójának történetét és

ezredvégi helyzetét elemzi. (RICHARD MÜNCH: *American and European Social Theory: Cultural Identities and Social Forms of Theory Production. Sociological Perspectives*, Fall 91, 34/3. sz. 313. p.) S ez az a pont, ahol legszívesebben teljes terjedelmében idézném Münch írását, ugyanis annak megállapításai – egyrészt az európai és amerikai szociológia viszonya és különösen ez utóbbin belül bizonyos intézményi tényezők meghatározó szerepét illetően – sok tekintetben párhuzamosak azokkal, amelyeket a jelen írás is szeretne megfogalmazni. Röviden: Münch szerint a szociológia tudományának világát 1850 és 1920 között egyértelmű európai hegemonia jellemezte, amely véglegesen azzal a folyamattal tört meg, amelynek keretében a II. Világháborút követően az Egyesült Államok a nyugati világ vezető katonai, politikai, gazdasági és tudományos hatalmává lett, s amellyel párhuzamosan kezdetét vette az a folyamat is, amelyre ma már mint a világ kultúráinak 'McDonaldizációjára' is szokás utalni. (A kifejezés forrása: GEORGE RITZER: 'The McDonaldization of Society. *Journal of American Culture*, 1983/6. sz. 100–107. p.) A szociológia világában ekkor regnálni kezdő amerikai szociológiát egy adott paradigma – a Parsons-féle strukturális funkcionálisizmus – és egy adott módszertan – a Lazarsfeld-féle pozitívisztikus kvantitatív metodológia – uralta. Ezek dominanciája a humboldt-i eredetű német egyetemi modell alapján felépülő és azt módosítva továbbfejlesztő amerikai egyetemi tudományosság intézményrendszerének kialakulása keretében – és részben éppen annak bizonyos sajátosságai okán – bontakozott ki, amennyiben terjedésük médiumai a jól szervezett tudományos közösségben a diszciplína meghatározó tekintélyű folyóiratai voltak (az *American Journal of Sociology*, az *American Sociological Review*, s a *Social Forces*). autoritásuk forrásának pedig nem csekély mértékben azoknak az intézményeknek az egyetemek presztízs-hierarchiájában elfoglalt vezető pozíciói tekinthetők, ahol megszülettek (a Harvard és a Columbia egyeteméről van szó). Ami pedig magát a parsons-i paradigmát illeti: Parsons olyan európai források szintetizálására tett kísérletet, amelyek azonban nemegyszer jelentős mértékben különböznek (Marshall, Pareto, Durkheim, Weber). A szintézis során a különbségek felszámolását Parsons oly módon hajtotta végre, hogy európai forrásait „hozzáigazította” az amerikai társadalomról kialakított saját képéhez, ami viszont nem állt messze az „átlagos amerikai középosztály WASP önképétől”, amellyel így a strukturális funkcionálisizmusnak az a formája, amely az '50-es években meghatározta az amerikai társadalomtudományos gondolkodást, felettébb kompatibilisnek bizonyult. Ennek azonban az lett a következménye, hogy az, ami eredetileg analitikus modellként azt próbálta meg felvázolni, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén hogyan működne egy társadalom, fokozatosan átalakult egy olyan empirikus modellé, amely arra vonatkozott, hogy hogyan működik *ténylegesen* az amerikai társadalom. Ez viszont olyan feszültségekhez vezetett, amelyek a parsons-i paradigma uralmának a végét eredményezték a '60-as évek végére, ugyanis amikor e teoretikus modellt egyre több és több empirikus kutatásban próbálták meg magyarázati céllal alkalmazni, egyre többen és többen fedezték fel, hogy az elmélet és az eddigre egyre erőteljesebben heterogén empirikus társadalmi valóság között komoly eltérések vannak. Ez a tapasztalat olyan elméletek iránti igényt szült, amelyek képesek magyarázattal szolgálni a társadalmi valóság dinamikus változásának jelenségeire. A szociológia megújításának kísérlete során az amerikai szociológusok újabb európai források „után néztek”, illetve újraértelmezték azokat az elképzeléseket, amelyek már Parsons számára is kiindulópontként szolgáltak, ám a szintézis szándéka nélkül. *Vizont:* elkövettek ugyanazt az etnocentrikus hibát, amit Parsons, amikor is az európai forrásokat oly módon (re)interpretáltak, hogy immár az empirikus kutatások eredményeire tekintettel kialakított társadalomképekhez „igazították” azok megállapításait, ismételten az eredeti kontextus figyelembevétele nélkül. Münch: „Nem tekintettek más társadalmak viszonyaira; elkövették a közös amerikai hibát: a világot azonosnak gondolták az Egyesült Államokkal.” Mindez azért bizonyul igazán problematikusnak, mert mindeközben az amerikai szociológia még mindig meghatározó szerepet játszik a világ társadalomtudományos gondolkodásában. S ez nemcsak, hogy része a világ általános amerikanizálódásának, de meg is könnyíti a hegemonia fenntartását az a tény, hogy a tudományos publikálás kényszere alatt működő amerikai szociológusok a hatékonyan terjesztett folyóiratok révén olyan mennyiségű és a professzionizált tudományos intézményrendszer által standardizált

illetően még ennél is rosszabb (márpedig az import ténye dokumentálható: különösen az elmúlt két évtizedben egészen radikális mértékben megnőtt a hivatkozások száma elsősorban a francia posztstrukturalizmus és/vagy posztmodern gondolkodóira). Nemegyszer tűnhet úgy, hogy semmi másról, mint intellektuális divatról⁵⁸ van szó, amelyben az amerikai jogelmélet csatlakozik az amerikai egyetemi világ ezirányú trendjeihez, s ez éppen a kritikai jogi mozgalom esetében feltűnő, amennyiben az kritikai irányultságát tekintve radikálisnak kiáltotta ki magát, ugyanakkor radikalizmusa elbukott (vagy eleve csak látszat volt) teoretikus értelemben éppúgy, mint politikájának eredményességét illetően.

Az első vonatkozásban bukás, amennyiben elmulasztottak visszanyúlni elméleti forrásaik – akár a filozófiai radikalizmus, akár az európai baloldali gondolkodás – gyökereiig, és éppígy elmulasztották e hagyományok újragondolását az amerikai kultúra és jog kontextusában, amelynek következtében tanításaik sokkal inkább tűnnek egy olyan intézményes elit prédikációinak, amely önképe szerint ugyan az intézmény által marginalizált, ám az önkép hamis, és valójában az irányzat hívei nemigen vannak mással elfoglalva, mint saját intézményi helyük és státuszuk megőrzésével és előmozdításával. S bár ez utóbbi tekintetében igen sikeresnek bizonyultak, ennek ára intellektuális hitelük, sőt, identitásuk elvesztése volt. Úgy tűnik, hogy az európai teóriára történő hivatkozások leginkább csak látens funkcióikban érdekesek, amennyiben egyrészt hozzájárulnak egyfajta intellektuális elit csoportidentitásának a megerősítéséhez (és egyértelművé teszik a szembenállást különösen a klasszikus doktrínális jogtudomány képviselőivel), másrészt a „radikalizmus védjegyeiként” mutatkoznak meg.⁵⁹

módon egyenletes és garantált minőségű publikációkkal árasztják el a világot, amelyekkel nehéz versenyre kelni, különösen, hogy a '90-es évekre legerőteljesebbé vált paradigma, a racionális választások elmélete olyan „*egyensúlypontokat*” kínál, amelyeket *alkalmazni* minden jelenségre igen könnyen lehet, függetlenül attól, hogy a vizsgált tárgy sajátosságainak ez valóban megfelel-e. Münch véleménye lesújtó: „... az átlagos amerikai szociológus olyan, mint egy McDonald's alkalmazott: olyan team-dolgozó, akinek az a feladata, hogy – ugyanazokhoz a minőségi követelményekhez igazodva – egymásra hamburger-szerűen hasonlító cikkek sorát produkálja”, amelyeket a tudományos közösség tagjai ekként is fogyasztanak világszerte.

⁵⁸ „A kontinentális teória fordítása piacvezérelt, s ez olyan lihegő zsurnalizmusnak veti alá a kritikai jogtudományt, amely paparazzik módján követi az éppen aktuális divatokat, egyiket a másik után. Egyik váltja a másikat, a kulturális emlékezet pedig feloldódik a rivaldafény aktualitásában: tizenöt percre mindannyian lehetünk kritikai jogtudósok.” PETER GOODRICH: i. m. 207. p.

⁵⁹ Emögött viszont Goodrich szerint az a naív – vagy ál-naív – feltételezés áll, amely egyenlőséget tesz az *idegen*, a *külföldi*, a *más*, az *el nem ismert*, az *ignorált*, az *elnyomott*, a *kivülálló* felkarolása és szempontjainak inkorporálása – amelyben ráadásul mindez liberációs teljesítményként jelenik meg, holott maga sem mentes a „gyarmatosítás” mozzanataitól –, valamint az intézményen egyébként belül lévő értelmiségi politikai radikalizmusa közé. Holott ez annál jóval kevesebb, legfeljebb politikai lelkesedés és patronálás, ami időnként elég kétes értékű. Goodrich meglehetősen keményen fogalmaz: „Úgy tesznek, mintha a legnagyobb igazságtalanság a világon annak a méltánytalansága volna, hogy az embert kirúgják a Yale-ről, nem véglegesítik a Harvardon, vagy megakadályozzák a kinevezését a Stanfordon vagy a Pennsylvania Egyetemen. Mintha egy olyan olyan politikai életrajz, amely a Georgtown, a Washington vagy a Madison, a Wisconsin vagy a Cardozo egyetemek jogi karain, New York-ban vagy a Hampshire College-ban,

Politikai értelemben „radikalizmusuk” bukásának evidens bizonyítéka, hogy még az intézményen, azaz közelebről a jogi oktatás világán belül sem voltak képesek semmilyen érdemi változást elérni, sem a szókratikus módszer dominanciáján, sem a curriculum alapvetően doktrínális jellegén nem tudtak változtatni. Maga az intézmény szinte tökéletesen hatástalanított minden ilyen kezdeményezést, s bár voltak a jogi akadémián belül olyan hangok, amelyek valóban arra szólították fel a „jogi nihilizmus” képviselőit, hogy hagyják el az egyetemeket,⁶⁰ ennél könnyebb megoldásnak bizonyult a „felvásárlás”, a véglegesítések, kinevezések, az elit jogi karok által felajánlott állások és az elit „law review”-kban való publikálás lehetőségének a megteremtése révén. Azaz röviden: a kritikai jogtudomány elvesztette kritikai potenciálját, mert „egy ágyban alszik az ellenséggel”,⁶¹ ami – többek között – az intellektuális autenticitás el-

Amherst-ben vagy a New School-on, San Francisco-ban vagy Amszterdamban, a Földön, a Mars-on vagy Kansasben végződik, az kirajzolná az amerikai politika igazságtalanságát, a marginalizáltságot, a kitagadottságot, az ignoráltságot tapasztalatát a maga teljes egészében.” Uo. 194. p.

⁶⁰ PAUL CARRINGTON: Of Law and the River. 34 *J. Legal Educ.* 222 (1984); A helyzet mélyeséges ambivalenciája jelének lehetne tekinteni ugyanakkor azt a tényt például, hogy Carrington volt az, aki a Duke Law School dékánjaként leszerződtette azt a Stanley Fisht, akit – többek között – pedig Owen M. Fiss épp a nihilizmus vádjával illetett, és a „jog halálát” jövendőlt arra az esetre, ha az efféle szemlélet válna uralkodóvá az amerikai jogtudományban (ez utóbbit közvetlenül a kritikai jogi mozgalommal kapcsolatosan fejtette ki). Vö. OWEN M. FISS: Objektivitás és értelmezés, In: SZABÓ MIKLÓS és VARGA CSABA (szerk.): *Jog és nyelv*. Bp., 2000. 241–262. p. (eredetileg: 34 *Stanford L. Rev.* 739 [1982]), illetve *The Death of Law?* 69 *Cornell L. Rev.* 1 (1984) A „helyzet” rendkívül érdekes megvitatásához lásd Sanford Levinson beszélgetését az „Against the Law” c. könyv szerzőivel: Waiting for Langdell I., In: PIERRE SCHLAG, PAUL F. CAMPOS és STEVEN D. SMITH: *Against the Law*. Duke University Press, Durham and London, 1996. 15–28. p.

⁶¹ Erre utal Goodrich írásának címe, amely viszont – csak *en passant* jegyezném meg – eredetileg egy *hollywoodi* (!) film címe. (*Sleeping with the Enemy*. Twentieth Century Fox, 1991, r.: JOSEPH RUBEN) (Ahogy egyébként a „15 pernyi hírnévre” vonatkozó utalások is az amerikai – s azon belül is a „pop”- kultúra kultikus figuráját, Andy Warholt idézik. Igaz, ő európai – még hozzá kelet-európai – származású, ráadásul bányász család sarja, s volt idő, hogy ez az autentikus baloldaliság színönímájaként működött. *Habár*: ki emlékszik már erre? *Visszont*: épp a történelmi örökség feldolgozatlanságára hívja fel a figyelmet Vajda Mihály. „Régóta úgy gondolom, hogy ha meg akarjuk érteni korunkat, azt, ami benne az általános, jogosult kivételként a szocializmus szomorú történetétől kellene elindulnunk. A kelet- és közép-európai történelemtől: e terület egyedi történeteitől, mely területhez különben Németország nagyon is hozzátartozik. Történetektől, melyek nyugatról nézve jogosulatlanok tűnhetnek, olyannak, amelyek az általánost, a modernitás fötendenciáját egyszerűen megkerülik. Én, innen, másként látom...A szocializmus mutatja meg a legvilágosabban és a legegységelműbben a modernitásban bennerejlő nihilista tendenciát. Ha nincsen fülünk a tetszalott szocializmus *logoszához*, s pillanatnyilag sem a Nyugat, sem az európai Kelet nem látszik azzal a képességgel rendelkezni, hogy meghallja ennek *logoszá*t, akkor ebből vagy egy ismétlés nélküli mozgás következik, ami maga a nihil..., vagy valami rossz ismétlés, egy nem eleven, holt ismétlés. A Nyugatnak nem lehet füle ehhez. Nietzsche-nek ugyanis igaza volt: 'Ha valaki nem tud valamit megközelíteni az élményei révén, akkor nincs is füle hozzá.'” [VAJDA MIHÁLY: *Ilisszosz-parti beszélgetések*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001., 13–14. p.] Ennek fényében, úgy tűnik, a nyugat-európai értelmiség baloldaliságának autentikus

vesztésének a jele, és egy olyan „piacvezérelt tudományos zsurnalizmusnak, amelyben a divat elkötelezett akadémiai követője olyan hagyományok megismétlésének rendelődik alá, amelyekhez nem tartozik, olyan eszmék fordításának, amelyeket nem ért (*sic!*), általánosabb értelemben véve pedig a nagy gondolkodókra, nagy nevekre és nagy emberekre irányuló bálványimádás és romantizálás intézményesítésének.”⁶²

S bár kétség sem férhet hozzá, hogy az amerikai kritikai jogi mozgalom gyakorlatának nem ez az értelmezése az, amelyik azt *a lehető legjobb színben* igyekszik feltüntetni (igaz, nem is ezért követtem hosszasan), ismételt példá-

volta is igen könnyen megkérdőjelezhető. S éppen ezért kapja fel az ember egy pillanatra a fejét, amikor még Goodrich is a „nihilizmus” és az „irracionalizmus” kapcsolatának elemzése tekintetében *simán* „Az ész trónfosztása”-hoz utalja az olvasót. [PETER GOODRICH: i. m. 198. p.]

⁶² Uo. 209. p. Felvethető persze a kérdés, hogy ez nem valamiféle európai kultúrfőlény deklarálása-e Goodrich részéről. *Remélem, nem.* Csak egy idézet erejéig: hogy néz ki mindez a másik oldalról? Pierre Schlag: „Az utóbbi két évtizedben a 'tetszetős' law review jogtudomány (*fancy law review scholarship*) megismételte az elmúlt három évszázad intellektuális történetét. Locke, Bentham és Hobbes profán kombinációjával szemben – amely ott rejtőzött az ötvenes évek jogtudományának mélyén – a jogok és elvek hívei előhúzták Kantot. Természetesen, ha Kant jól használható, akkor már nem nagy ugrás az elme számára, hogy felismerje: Marx és a frankfurti iskola is jó szolgáltatásokat tehetnek. Ettől kezdve az események felgyorsultak. Valaki Wittgensteinnel vág vissza. Mások a francia strukturalistákkal felelnek. Innen már csak egy kis lépés Derrida. Bár vannak, akik számára mégis túl nagy: az ő válaszuk Dilthey és Gadamer. Visszont: minden Gadamer-re jut egy Habermas. És minden Habermas-nak megvan a maga Foucault-ja. Foucault halott. Kezdünk kifogyni az európaiakból. Nem kellene az AALS-nek jövőre a Quartier Latin-ben összeülnie?” (PIERRE SCHLAG: *The Brilliant, the Curious and the Wrong*. 39 *Stanford L. Rev.* 917, 917 [1987]) Felvethető persze a kérdés, hogy ez nem valamiféle cinikus amerikai kultúrimerializmus megnyilvánulása-e Schlag részéről. *Remélem, nem.* (Néhány kiegészítő megjegyzés: 1. Schlag gondolkodására egyébként láthatóan nagy hatást gyakoroltak a francia posztstrukturalizmus képviselői; 2. Goodrich azon kevesek között emlegeti Schlag-ot, akik tudtak valami eredetit produkálni ezzel a hagyománnyal; 3. Schlag-ot azon „nihilisták” közé sorolják – amely nihilizmussal egyébként Goodrich sem ért egyet –, akiknek Carrington felhívása értelmében el kellett volna hagyniuk az egyetemet; 4. Schlag a Colorado University professzora, akinek életműve – mint látni fogjuk később – szinte teljes egészében az amerikai jogelmélet radikális kritikájára irányul; 5. az amerikai jogelmélet „*enfant terrible*”-jeként tartják számon: már csak pár év és kultikus figura lesz belőle.) (1 *szubjektív* megjegyzés: „Egyetlen jól sikerült mondattá zsugorodnak a mi filozófusaink, a mi legnagyobb költőink, mondtam, gondoltam, ez az igazság, gyakran csak egy úgynevezett filozófiai felhangra emlékezünk, semmi másra, mondtam, gondoltam. Tanulmányozunk egy roppant művet, teszem azt, Kantot, és idővel az egész mű összezsugorodik, csupán Kant kis keletporosz feje marad, egy sötétség és köd borította csupa homály világ, mely végső soron éppolyan kiszolgáltatott, mint az összes többi, mondtam, gondoltam... De az emberek nem értették, mire gondolok, ahogy sohase értik, ha valamit mondok, mert amit mondok, ugyebár nem azt jelenti, hogy azt mondtam, amit mondtam, mondtam, gondoltam. Mondok valamit, mondtam, gondoltam, és valami egészen mást mondok, ilyen módon állandóan félreértések közepette kell élnem, csupa félreértés közepette, mondtam, gondoltam. Végül is, hogy pontosan fejezzem ki magam, csupa félreértésbe születünk bele, és amíg csak élünk, nem keveredünk ki a félreértések közül, hiába is erőlködünk. Ámde ez közös tapasztalat, mondtam, gondoltam, mert mindenki mindig mond valamit, és amit mond, félreértik, ebben az egyetlen dologban aztán mindenki egyetért, mondtam, gondoltam.” [THOMAS BERNHARD: *A menthetetlen*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1992., 61. p.]])

val szolgál arra, hogy az amerikai jogi akadémia – s benne a „law review”-k – belső viszonyai intézményi környezetként milyen mélyen befolyásolják egyes jogelméleti álláspontok kialakítását, illetve ezzel együtt arra is, hogy az amerikai jogelmélet állapotáról ezen tényezők figyelembe vétele nélkül gyakorlatilag lehetetlen akár csak részleges képet is felvázolni.⁶³

(3) A '70-es évek végén a diákszerkesztők hatalomátvétele a „law review”-k terén azzal vált, ha lehet még teljesebbé, hogy a tanácsadói szerepre kárhoztatott oktatói gárdától véglegesen függetlenítették magukat, immáron mindenmű külső segítség, véleménykérés nélkül hozva meg döntéseiket. Az „elnyert” függetlenség pedig sokak szerint megváltoztatta a szerző-szerkesztő viszonyt is. A legtöbb ingerültséget annak a gyakorlatnak a teljes megszüntetése okozta, amelynek értelmében, ha egy folyóirat nem fogadott el közlésre valamilyen kéziratot, akkor azt szokás volt megindokolni. Ezzel a „peer review” rendszerre hasonlító elemek mindegyike eltűnt a jogtudományi publikációk világából.

(4) A tudományos publikálás iparszerűvé válásával a jogtudományi folyóiratok szerkesztőire is egyre nagyobb nyomás nehezedett. Olyan professzionális szintű szerkesztési munkát vár el tőlük a szakmai közösség, amelynek ellátása – mégha csak részlegesen képesek is megfelelni a követelményeknek – teljes embert kíván.

Az oktatásban és a szerkesztőségi munkában való együttes részvétel egyre inkább megoldhatatlan feladatot jelent a diákszerkesztők számára, aminek következtében már mindkét tábor tagjai megkérdőjelezték e tevékenység hagyományosan elismert pedagógiai hasznát.⁶⁴

(5) A jogtudomány utóbbi évtizedekben bekövetkezett „interdiszciplináris fordulata” további két szempontból is felerősítette a „law review”-k szerkesztési gyakorlatával szembeni támadásokat. Egyrészt még hangsúlyosabbakká váltak azok a kifogások, amelyek szerint a nem szigorúan doktrinális írások értékének megítélésére a diákszerkesztők képtelenek, lévén, hogy más tudományterületeket illetően végképp semmilyen megbízható ismerettel nem rendelkeznek, másrészt az interdiszciplináris kutatásokat folytató szerzőket fokozottan érzékennyé tette a diákszerkesztők hatalmával szemben az, hogy más tudományos értelmezői közösségekben a „law review”-k által folytatott gyakorlat ismeretlen, sőt, gyakran tartják ez utóbbit egyenesen nevetségesnek.⁶⁵

(6) Az említett interdiszciplináris fordulat azonban nemcsak a szerzők, hanem a „szakma” tiltakozását is kiváltotta a „law review”-kkal szemben, mond-

⁶³ Függetlenül attól, hogy pl. épp a kritikai jogi mozgalom elméleti teljesítményének megítélésében osztjuk-e Goodrich – vagy bárki más – véleményét.

⁶⁴ E. JOSHUA ROSENKRANTZ: *Law Review's Empire*. 39 *Hastings L. J.* 859 (1988); ROSEMARY ARNOLD: *Dilemmas*. 19/5 *Student Law* 7 (1991).

⁶⁵ JAMES LINDGREN: *An Author's Manifesto*. 61 *U. Chi. L. Rev.* 527 (1994)

ván, hogy azok megszűntek bármi hasznosítható ismerettel szolgálni a mindennapi joggyakorlat számára.⁶⁶

(7) További kritikára adott okot, hogy a jogtudományi publikációknak nemcsak a tartalma, de a jellege is megváltozott. A változások legtöbb ellenérzést előidéző eseményei a cikkek terjedelmének radikális növekedése⁶⁷ és „*agyonyjegyzetelése*”⁶⁸ voltak.

⁶⁶ HARRY T. EDWARDS: i. m. 54. p.

⁶⁷ Ami a tanulmányok hosszát illeti: Lawrence Church vizsgálatai szerint a Wisconsin Law Review által publikált írások átlagos oldalszáma 1936–37 és 1988 között 13-ról 44-re emelkedett. A tendencia más jogtudományi folyóiratok esetében is ugyanez. W. LAWRENCE CHURCH: A Plea for Readable Law Review Articles, *Wis. L. Rev.* 739,742 (1989)

⁶⁸ *Lábjegyzetek avagy min áll (vagy bukik)?* – A jelenlegi rekord 4824 (négyezer-nyolcszázhuszonnégy). Arnold S. Jacobs, Esq. ennyi lábjegyzetet csatolt a New York Law School Law Review-ban megjelentetett 491 oldalas tanulmányához. Ezzel második helyre szorította vissza az addig vezető Dean Jesse Chopert, aki – a fenti teljesítményhez viszonyítva – csak 1611 lábjegyzetre volt képes egy 208 oldalnyi szövegben. (ARNOLD S. JACOBS: An Analysis of Section 16 of the Securities Exchange Act of 1934. 32 *N. Y. L. Sch. L. Rev.* 209 [1987], illetve DEAN JESSE CHOPER: Consequences of Supreme Court Decisions Upholding Individual Rights, 83 *Mich. L. Rev.* 1 [1984]) Csoportküzdelmekben pillanatnyilag a Georgetown Law Journal szerkesztősége áll az élen, akik együttes erőfeszítésének eredménye 3917 jegyzet egy 585 oldalas íráshoz kapcsolva. (Project, Sixteenth Annual Review of Criminal Procedure: United States Supreme Court and Courts of Appeals 1985–1986, 75 *Geo.L.J.* 713 [1987]) És ezek csak cikkek. Azzal a tendenciával párhuzamosan, hogy az amerikai jogi karokon az előmenetel szinte kizárólagos mércéjévé a publikációs tevékenység vált, egyesek felfedezni vélik egy másik folyamat kibontakozását is, amelyben a jogtudományi közlemények értékének és szerzőik felkészültségének lényeges mutatójává válik a főszöveghez csatolt hivatkozások száma. (Vö. KENNETH LASSON: i. m.) (Természetesen az idézett szerzők névsora sem elhanyagolható, már kellő reputációval rendelkező auktorok társaságában mégiscsak jobban érzi magát az ember, mint „a rettenetes nagy hamu alatt”. És fordítva: azon szerzők, akik számára „a művészi tökélyre fejlesztett lábjegyzetelés már simává tette az utat a kinevezés és véglegesítés felé” (Vö. ARTHUR AUSTIN: Footnotes as Product Differentiation, 40 *Vand. L. Rev.* 1131, 1154 [1987]), és révbe értek, már megtehetik, hogy lényegesen kevesebbet hivatkozzanak másokra, azaz nekik már nem kell megfogadniuk – figyelem, idézem, de pontatlanul – Richard Posner tanácsát: „Minden állítástod támaszd alá valamilyen autoritással.”) A „lábjegyzet-játékot” így elsősorban a fiatal kutatók kénytelenek játszani, ha minden jól megy, kölcsönösségi alapon elősegítve ezzel egymás idézettségi mutatóinak a javítását is, ami szintén lényeges része a véglegesítésért folytatott küzdelemnek. (A játéknak külön szabályai vannak, amelyeket legtalálóbban a Balkin-Levinson szerzőpáros foglalt össze a „Hogyan gyűjtsünk idézeteket és befolyást mások felett?” c. írásában. *Példa:* „1. számú szabály: Győződjön meg róla, hogy a Harvard, Yale vagy a University of Chicago jogi karainak valamelyikére jár(t)... 2. számú szabály: Publikálja valamennyi cikkét a Harvard Law Review, a Yale Law Journal vagy a University of Chicago Law Review valamelyikében... 5. számú szabály: Ha valahova el akar jutni az ember, sokat segít, ha már ott van.” (JACK M. BALKIN és SANFORD LEVINSON: i. m. 849–853. p.) A lábjegyzet intézménye a maga egyszerű manifeszt funkcióján túl – miszerint elő kell segítenie a kérdéses tanulmány állításainak és hivatkozott forrásainak azonosíthatóságát az egyedi olvasó által –, a látens funkciók „halmozásának terepe” lett, mivel a szerzők felismerték, hogy a lábjegyzetek megfelelő manipulálása jelentős mértékben elősegítheti akadémiai előmenetelüket, illetve – hogy ne csak a rendszer kétes elemeit vegyük szemügyre – számos olyan gondolat, szándék, elkötelezettség megjelenítésének eszközei lehetnek, amelyeket a főszöveg, az akadémiai konzervativizmus szellemének megfelelően nem bír el. *Lábjegyzetek rejtékutain lopa-*

codik az amerikai jogi kultúra dekonstrukciója. A fentiek okán, valamint annak az egyszerű ténynek köszönhetően, hogy a „névtelen” folyóiratok esetében – melyek számára gyakran okoz nehézséget a kellő oldalszámú kézirat begyűjtése lapzártáig – a szerzők és a szerkesztők közös érdeke a tanulmányok hosszának növelése, elegendő számú jegyzet „hozzáadása” révén, az egy cikkre jutó lábjegyzetek száma exponenciálisan növekedett az elmúlt évtizedekben. (Sőt, új mértékegységként feltalálták a lábjegyzetek „sűrűségi kvóciensét” (*nem vicc*) (Vö. ED D. WHEELER: *The Bottom Lines: Fifty Years of Legal Footnoting in Review*, 72 *Law Libr. J.* 245, 248 [1979]), azt a hányadost, amelyet úgy kapunk meg, hogy a lábjegyzetek sorainak számát elosztjuk a teljes szöveg sorainak számával.) S ha egy üzet beindul: új műfaj, s ehhez tartozó műfajelmélet született. Arthur D. Austin nyomán az alábbi kategóriákba sorolhatók a hagyományostól eltérő lábjegyzetek változatai: a) díszítő, b) ellenőrizhetetlen, c) ideologikus, d) önhivatkozó, e) transzdiszciplináris. (Részletesen lásd ARTHUR D. AUSTIN: *Footnote Skulduggery*, 44 *U. Miami. L. Rev.* 1009 [1990]).

a) A jegyzetek e típusa a jogtudomány terén addig szokatlan és leginkább egzotikus forrásokra történő hivatkozásokat tartalmaz. Különösen népszerűek lettek az utóbbi időben a pop- és rockdalok szövegeire való utalások, továbbá kimeríthetetlen forrással szolgálhatnak „jog és” irányzatok. (Ez utóbbi legegyszerűbb példája, amikor a jog gazdasági elméletének szerzői matematikai képletekkel, grafikonokkal és diagramokkal „dúsítják” szövegeiket.)

b) Az ellenőrizhetetlen hivatkozásoknak két alaptípusa különböztethető meg. Az első, amely során kollégákkal folytatott beszélgetésekre hivatkozik a szerző. S bár valóban előfordulhat, hogy informális társalgások révén születik meg valamilyen gondolat, vagy jut valamilyen lényegi információ a szerző birtokába, az efféle beidézések kelleténél gyakoribb alkalmazása gyanút kelthet maga iránt. A második típus ennél is rosszabb, és „Szerzői Jegyzet” néven ismeretes. Ez utóbbi létrejött a jogi akadémia tagjainak a „peer review” szisztéma teljes hiánya által okozott frusztrációjából eredeztethető. Ugyanis: a jogtudomány képviselői annak érdekében, hogy ne kizárólag inkompetensnek tekintett joghallgatók minősítsék írásaikat, tétova kísérletet tettek „egy árnyék peer-review rendszer” kialakítására, melynek a külvilág felé irányuló megjelenési formája a szerzői jegyzet. Ebben a szerző felsorolja mindazon – lehetőség szerint minél nevesebb – kollégáinak nevét, akik tanulmányának kéziratát előzetesen olvasták, és *meglátásaikkal termékenyen hozzájárultak a szöveg végleges formájának kialakításához*. E felsorolások viszont lehetnek akár fiktívek is, illetve – hogy ne azonnal a legrosszabbat kelljen feltételezni – egyszerűen eltúlozhatják a kollégák valós közreműködésének arányait, és a szerkesztők számára – vonatkozó Bluebook előírás híján véggépp – ellenőrizhetetlenek.

c) Az ideologikus jegyzetek egyrészt a mélyen átpolitizált egyetemi világban jelentőséggel bíró politikai hovatartozások demonstrálásának színterei, másrészt a „térítés” szelíd eszközei („footnote evangelism”). A jegyzetek e válfaja leginkább a feminizmus híveinek körében kedvelt. (*Elég korrekt ez politikailag?*).

d) Illik vagy sem, egyes felmérések szerint a hivatkozások kb. 8–10 %-a önhivatkozás. (NORMAN KAPLAN: *The Norms of Citation Behavior: Prolegomena to the Footnote*. 16 *Am. Documentation* 179, 180 [1985]). Ez nemcsak az önbizalmat, de – a *praktikum és az ego együttélésének szép példájaként* – az idézettségi mutatót is növeli.

e) A jogtudomány interdiszciplináris fordulata nyomán a „gyanús” jegyzetek egy további típusa is létrejött, amely más tudományterületek eredményeihez kapcsolódik, s amely helytállóságának ellenőrzése gyakran meghaladni látszik a folyóiratok diákszerkesztőinek felkészültségét.

Mindezek alapján talán nem túlzás azt állítani, hogy a lábjegyzetek bekerültek az amerikai jogélet perifériálisnak tűnő, de a maguk módján mégis különös jelentőséggel bíró intézményeinek a sorába, nem beszélve azokról az esetekről, amikor egy-egy jegyzet fontosságát tekintve ténylegesen a „köré épülő” szöveg fölé nő, mint pl. az a *United States v. Carolene Products Co.* ügyben hozott döntés 4. számú jegyzetével történt. (Vö. 304 U.S. 144, 152 n. 4. [1938], részletesen lásd JACK M. BALKIN: *The Footnote*. 83 *NW. U. L. Rev.* 275 [1988]) Azzal együtt, hogy ami az ítélkezési gyakorlatot illeti, minden bizonnyal ez utóbbi eset számít kivételesnek. A különböző bírói

fórumok jogtudományi publikációkra történő hivatkozásainak száma így is megdöbbentően soknak tűnhet, ha figyelembe vesszük azt az adatot, hogy a szövetségi bíróságok pl. egy 1992-es felmérés szerint 1986–'90 között évente változó jelleggel, de nem kevesebb, mint 1544-szer, és nem több, mint 2590-szer idéztek „law review”-kban megjelent hallgatói (!!) írásokat. (BART SLOAN: Note, What Are We Writing For? Student Works as Authority and Their Citation By Federal Bench. 1986–1990, 61 *Geo. Wash. L. Rev.*, 221, 230–31 [1992]).

Mindez arra utalhatna, hogy az amerikai jogtudománynak valóban számottevő hatása van a gyakorlati jogélet alakulására, ám ennek ellentmondani látszik az a felmérés, amely szerint viszont a Supreme Court döntéseinek jogtudományi hivatkozásai csökkenő tendenciát mutatnak, amennyiben szignifikánsnak ítéljük azt a különbséget – s a felmérést végző kutatók annak tekintették –, mely szerint az 1971–73-as időszak átlagosan 963 hivatkozása helyett az 1981–'83-as periódusban ugyanez már „csak” 767 esetben fordult elő, arról nem is beszélve, hogy anekdotális bizonyítékok sora támasztja alá, hogy a fellebviteli bíróságok bíráinak ítéleteit igen gyakran a munkájukat segítő ún. „law clerk”-ok szövegezik meg, a szöveg tudományos hivatkozásainak javarésztét pedig mindenképp ők készítik. (Vö. L. J. SIRICO JR. és J. B. MARGUILES: The Citing of Law Reviews by the Supreme Court: An Empirical Study. 34 *UCLA L. Rev.* 131, 34–37 [1986]) Ebből viszont olyan radikális következtetések megfogalmazásáig is el lehet jutni, mint Pierre Schlagé: „Ha a jogtudományi folyóiratokban megjelent publikációkra való hivatkozások számának csökkenése bármit is valószínűsít, akkor leginkább e publikációk egyre növekvő irrelevanciáját a bírói döntéshozatalban. A bírói döntéshozatal bürokratikus módozatainak előretörésével és a „law clerk”-ok szerepének kibővülésével párhuzamosan a jogtudományi hivatkozások készítése egyre inkább afféle kirakat-díszítéssé válik, miközben maguk a jogtudományos publikációk egyre kevesebb és kevesebb jelentőséggel bírnak a tényleges döntés meghozatala tekintetében.” (PIERRE SCHLAG: Normativity and the Politics of Form, In: PIERRE SCHLAG, PAUL F. CAMPOS és STEVEN D. SMITH: i. m. 240. p. 36. sz. jegyzet.) A bíróságok ilyen irányú hivatkozásainak nemegyszer fiktív volta ugyanakkor e döntések kontextusában nem bír igazán érdemi jelentőséggel: valószínűleg maguk az eseti ítéletek a hivatkozásoktól függetlenül ugyanazok lennének, nem tűnik különösebben életszerűnek, hogy bármilyen bíró megengedné magának, hogy valamilyen döntést azért preferáljon egy másik lehetséges döntéssel szemben, mert az egyik esetben a jogirodalmi hivatkozások tetszetősebbek lehetnének, mint a másokban. Más azonban a helyzet a minden bizonnyal a jogtudományban is időről időre előforduló fiktív lábjegyzetekkel. Köztudomású, hogy pl. jeles jogelméleti szerzők rendszeresen kutató asszisztensek segítségét veszik igénybe munkájuk során – nincs olyan hosszabb lélegzetű tanulmány, amelyben el ne hangozna köszönet mindezekért több személynek is –, akik nemegyszer többek között az aprólékos igazgatás kidolgozásáért felelősek. Szép vagy sem: bevett gyakorlatról van szó, amelynek során azonban nyilvánvalóan többször születnek olyan utalások egy-egy szövegben más szerzők műveire, amelyek teljességgel esetlegesnek tekinthetők. Ami – a tudományos kutatás ethoszának kérdéseit félretéve – csak annyiban érdekes, hogy lehetnek az adott tudományos diskurzus szubsztantív álláspontjainak alakulására is érdemi hatással. Csak egy példával illusztrálva: miként azt Takács Péter is megjegyzi (H. L. A. Hart védelmében, *Jogelméleti Szemle*, 2001/1. sz.) – Bódig Mátyásnak azt a megállapítását kritizálva, mely szerint John Rawls lett volna az egyetlen érdemi szerző, akire Ronald Dworkin értelmezésméltetésének kidolgozása során hivatkozott –, hogy bár a szóban forgó mű, a Law's Empire egy bizonyos pontján (a 424. oldalon) találhatunk ugyan hivatkozást Rawls-ra, de Dworkin „közismert módon csak a 'hosszú, szövegszerű jegyzeteket’ írta meg maga, a hivatkozások elkészítésének fáradtságos munkáját pedig asszisztenseire bízta (vö. Law's Empire, ix-x. p.)” A szóban forgó jegyzet terjedelme – közepes – alapján viszont nem lehet megítélni, hogy valóban a szerzőtől származik-e, így a talán csak fiktív hivatkozás azt a félrevezető látszatot keletkeztetheti, hogy Rawls és Dworkin álláspontjai között lényegi összefüggés van, holott nem biztos, hogy ez a helyzet (a konkrét esetben Takács Péter kételyeinek ad hangot). Teljes mértékben függetlenül attól, hogy a kérdést illetően Bódig Mátyásnak vagy Takács Péternek van-e igaza, ill. attól, hogy az említett két szerző életműve általában milyen összefüggésekbe hozható egymással, a példa csak

(8) Sokak véleménye, hogy a „law review” szerkesztés színvonalának hanyatlását idézte elő a ’60-as évek egalitáriánus szellemének terjedése az egyetemeken. A „law review” szerkesztőségekre nézve ez azzal a következménnyel járt, hogy a ’70-es évek végétől kezdődően a korábbi „elitista” szemléletű kiválasztási mechanizmusok elvesztették kizárólagosságukat, és a szerkesztőségek lehetővé tették „önkéntesek” jelentkezését (mint pl. a Stanford és a Yale jogi karain), illetve a ’80-as években az „affirmative action” intézménye révén megnyitották kapukat a különféle faji, vallási és felekezeti kisebbségek, a szociálisan vagy más szempontból hátrányos helyzetűek, továbbá a melegek és a lesbikusok előtt. Az egyre több „specializált” jogtudományi folyóirat megjelenésével pedig a szerkesztőségek száma és összességében a szerkesztők száma is igen jelentősen megnőtt, amit többen egyértelműen a „mezőny” felhígulásaként értékelnek. E tendencia legfőbb jelének tekintik, hogy – általános vélekedés szerint – a diákszerkesztők tapasztalatlanságukat és bizonytalanságukat leplezendő egyre merevebben alkalmazzák a *Bluebook*⁶⁹ előírásait.

annyiban fontos, hogy amennyiben feltesszük, hogy Dworkin Rawls-hivatkozása fiktív, de ehhez képest valamennyi olvasóban magától értetődően keletkeztet(het)i azt a benyomást, hogy nézeteik között valamilyen közösség áll fenn, akkor nyugodtan feltehetjük, hogy ez más szerzőkkel is éppígy előfordulhat, s adott esetben 1 fiktív hivatkozás is elegendő lehet, hogy olyan valójában nem létező, „véletlenszerű” relációt teremtsen két vélekedés között, amely – különösen, ha egyébként is önállóan igen jelentős szerzőkről van szó – törvényszerűen további álláspontokat fog generálni. Ami természetesen még mindig nem baj, hiszen miért ne lehetne elvileg bármilyen két szerző kutatásait összefüggésbe hozni egymással olyan módon, amire talán korábban nem gondolt senki, és miért ne bizonyulhatna ez az adott tudományág szempontjából termékeny kombinációnak, de valószínűsíteni lehet azt is, hogy számos olyan tanulmány keletkezhetett valamilyen összefüggés látszatára építve, amelyek csak a félreértések halmazát gyarapították. Lehet, hogy mindez apróság, lehet, hogy lényegtelen – *buta kis dallam* –, ezért is került egy a lábjegyzetek szerepéről szóló lábjegyzet legeslegmélyére; de lehet, hogy mégsem egészen, amennyiben rámutat, hogy időnként mennyire láthatatlan és esetleges tényezők is alakíthatják a tudományos vélekedések rendszerét. (S ha már szóba került a jogtudományi hivatkozások alkalmanként és esetlegesen fiktív volta, ide kívánczik még egy utolsó – *szubjektív* – megjegyzés: talán feltűnő, hogy a jelen írás viszonylag gyakran hivatkozik olyan publikációkra, amelyekről – figyelembe véve a jogelméleti tanszékek és intézetek, valamint a kari könyvtárak pénzügyi lehetőségeit – nehezen képzelhető el, hogy megforduljon akárcsak egyetlen példányuk is *házánkban*, s mindez gyanút ébreszthetne az Olvasóban saját hivatkozásaim hitelességét illetően. A kételyeket eloszlatandó ezúton szeretnék köszönetet mondani azon *rokonaimnak, barátaimnak és üzletfeleimnek*, akik nemegyszer fáradságos és gyakran leleményes módon és önzetlenül segítettek elő, hogy olyan folyóiratokhoz és könyvekhez férhettem hozzá, amelyek egyébként örökre elérhetetlenek maradtak volna. A szövegben hivatkozott valamennyi mű eredeti, fénymásolt vagy elektronikus formában a birtokomban van – *on file with author* –, s hozzáférhető, kivéve azokat, amelyeket különböző könyvtárakból kölcsönöztem és már visszavittem, illetve azokat, amelyekről csak – *ahh, TEMPUS!* – kézirásos feljegyzéseim maradtak.)

⁶⁹ *A Bluebook avagy a boldogtalanság kék könyve*. Hihetetlen mennyiségben lehet olyan kijelentésekre bukkanni, amelyek az amerikai jogélet tagjainak viharos érzelmeit tükrözik e kiadvánnyal kapcsolatban. Csak néhány, illusztrációként (ám az idézetek forrásait ezúttal direkt nem jelölöm meg):

(1) „Jogász és joghallgatói ismerőseim egybehangzóan tagadják, hogy a Bluebooknak lenne bármi más célja, mint a kínzás.”

(2) „A szerkesztők szerint az új kiadást „könnyebb kezelni”. Minél könnyebb? Egy F-16-os bombázónál?”

(3) „A „Táblázatok és rövidítések” fejezet...140 oldal hosszú, és kb. olyan „gyors hozzáférést” tesz lehetővé, mint Hammurabi törvénykönyvei.”

(4) „A könyv...ismerteti, hogy „*Charles Dickens*” a szerző teljes neve, és a „*Bleak House*” a regény címe. Ez a magyarázat nyilván földönkívüliek számára készült.”

(5) „Az első Bluebook feltételezhetően eligazított a leggyakrabban hivatkozott dokumentumok tekintetében. Minden újabb kiadással azonban a szerkesztők a világ újabb és újabb forrásait fedezték fel....A Bluebook külön szabályokat tartalmaz olyan források idézését illetően is, mint például az argentin tartományi munkaügyi fellebbviteli bíróságok (219. p.). Az eredmény egy 343 oldalas kódex, szabályok ezreinek listájával, amely bonyolultsága folytán ormóttan.”

(6) „Tegyük fel, hogy a 750.000 amerikai jogász havonta egy órát tölt a Bluebook szabályainak böngészésével, és hivatkozásainak a könyv előírásaihoz való igazításával....Átlagosan 100 dolláros órabérrel számolva, ez az ügyfelek számára havi 25 millió dolláros költségként jelentkezik, ami évente 300 millió dollárt jelent.”

(7) „Tölts el félórát nem-jogi folyóiratok tanulmányozásával, és látni fogod, milyen egyszerű dolgok a lábjegyzetek.”

(8) „A formát a forma, és nem a funkció kedvéért írják elő; a növekedés révén, öntudatlanul, egy hatalmas struktúra keletkezett; a felszíni dominál a lényegi felett.

(9) „A Bluebooknak az amerikai jogi kultúrára gyakorolt hatását szemlélteti élénken az az eset, amikor is 1985-ben az Ötödik Kerületi Bíróság egy döntésében kritikával illette az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságát csak azért, mert az egy saját korábbi döntésének megidézése során saját szokásait, és nem a Bluebook előírásait követte.”

(10) „Több nyomorúságot okoz négyzetcentiméterenként, mint bármilyen más létező jogi dokumentum.”

(11) „Az egyiptomi piramis a temetkezés hipertrófiája. A jog hipertrófiája pedig az 'Idézés Egységes Rendszere’.”

Pedig nem így indult a történet, senki nem számított rá, hogy ez a vékony füzet, ami 1926-ban jelent meg először, metafizikai jelentőségre fog szert tenni az amerikai jogban.

A Bluebook metafizikai jelentőségéhez. – Stephen R. Heifetz egy tanulmányában (STEPHEN R. HEIFETZ: Blue in the Face: the Bluebook, the Bar Exam, and the Paradox of Our Legal Culture. 51 *Rutgers. L. Rev.* 695 [1999]) paradox jellegűnek nevezi az amerikai jogi kultúrát, amennyiben az egyrészt a szabadság és egyenlőség elvei megvalósításának előmozdítására szolgál, másrészt viszont olyan – Burke szellemét idéző – konzervativizmussal terhes, amely a jogi kultúrát alkotó viselkedési minták tekintetében annak meghatározásában testesül meg, hogy mi történt a múltban, s ez miként fogja befolyásolni a jövőbeli döntések alakítását. A precedensből való érvelés – melynek elsajátítása a jogázképzésnek is központi eleme – magában hordja azt a feltételezést, hogy ami a múltban történt, megismétlendő a jövőben, s ez egy dinamikusnak változó társadalom keretei között jelentősen ronthatja a szabadság és egyenlőség elveinek a jog segítségével történő realizálásának esélyeit. A Bluebook pedig mint a múltbeli döntésekre való hivatkozás szigorú és precíz rendszere – mely létrehozásának igénye így végső soron a stare decisis elvéből vezethető le – a szabálykövetés mintáinak szimbólumaként (is) definiálható, ami a Bar-vizsgával együtt az amerikai jogi kultúra fent említett paradox jellegét szemlélteti. Számos motívum vezethet fiatal embereket arra, hogy jogi egyetemre jelentkezzenek, de szocializációjuk egyik legerősebb vonulata a szabálykövetés e mintáinak – és konzervatív szellemének – internalizálása a Bluebook előírásainak elsajátítása révén. (Talán hasonló eszmefuttatásokhoz szolgálhatnának kiindulópontul azok az elnevezések, melyekkel poétikusabb lelkületű szerzők illették a Bluebookot: „az idézet-forma Bibliája”, „a jog zárandókútja”, „a jogi idézés Káma Szútrája”, „egy könyvtáros álma” – *erre gondolt volna Borges?* –, „a tiszta forma könyve”, „a könyv, mely véget vet az érveknek”).

Edwin N. Griswold, a Harvard jogi karának későbbi dékánja, akkoriban másodéves joghallgató, hasznosan kívánta nyári szünetjét eltölteni, így azt az eredetileg 8 oldalas útmutatót, ami az „Instrukciók a Szerkesztői Munkához” címet viselte, 26 oldalas kiadvánnyá bővítve jelentette meg a Bluebook ösváltozatát (a saját költségén). Az instrukciók a Harvard Law Review diákszerkesztői számára készültek, s tartalmuk szerint az autoritativ jogi dokumentumok és a szerzői kéziratokban hivatkozott jogtudományi munkák idézésének megfelelő módjára vonatkoztak, azaz a lábjegyzetekre. A Bluebook azonban akkoriban még nem is volt kék, és nem is nevezték így. Az első kiadás szürkészöld, a következő négy barna borítóval jelent meg, mígnem 1939-ben – egyesek szerint a hitleri „barnaingesek” egyenruhájának színétől elhatárolandó – a hazafiasabb kékre váltottak át. (Ami a színek – *három szín, a vége: kék* – változásait illeti: az 1967-es tizennegyedik kiadás fehér borítóval bírt, némi jelzésszerű kék szegéllyel a tradíció okán. Ennek következtében, átmenetileg, a „Fehér Könyv” elnevezés terjedt el. Az 1976-os tizenkettedik kiadás tért vissza a kék – igaz, csak világoskék – színhez, híven tükrözve a Nemzet születésének 200. évfordulója kapcsán feltámadó új patriotizmus szellemét. Az utolsó négy kiadást pedig már királykék borítóval vehette kézbe a világ. A Bluebook elnevezés még az 1939-es változathoz kapcsolódik, de hivatalosan csak 1991 óta alkalmazzák, amikor is a tizenötödik kiadás a „The Bluebook: A Uniform System of Citation” címen jelent meg. Azóta viszont a „law review”-k szerkesztési eljárásának egyik legfontosabb fázisát, melynek során a kéziratokat formai szempontból a Bluebook szabályaihoz igazítják, egyenesen „bluebooking”-nak, azaz „kékkönyvesítésnek” nevezik.) A Bluebook térnyerése a „Keeping up with Harvard!” jelszavának rendkívüli ereje ellenére sem volt azonnali. Az áttörést az 1934-es negyedik kiadás hozta meg, ami már négy elit egyetem – a Columbia, a Harvard, a Pennsylvania és a Yale – közös kiadványaként látott napvilágot. (A Kongresszusi Könyvtár első példánya is ebből a kiadásból származik, ezt 1936-ban szerezték be.) A „law review”-szerkesztőségek első szövetségi konferenciáján 1949-ben született meg az a javaslat, melynek nyomán a Bluebook a jogtudomány helyes idézésének abszolút mércéjévé vált, egészen a legutóbbi időkgig őrizve dominanciáját immáron az eredeti 26 oldal helyett 365 oldalas formában.

A szabályzatnak az abszurditásig részletes előírásaival szemben számtalan kritika fogalmazódott meg az elmúlt öt évtizedben, ezzel együtt szerepének felbecsülhetetlenségét jelzi nemcsak az, hogy valamennyi elsőéves amerikai joghallgató egyetemi tanulmányainak rögtön az elején külön kurzus – ún. „legal research and writing course” – keretében kénytelen megtanulni e könyv révén az idézés kizárólagos érvényűnek tekintett technikáját, de az is, hogy már a Bluebook használatához segítséget nyújtó kis kézikönyv is túl van tizenhatodik kiadásának javított változatán. (ALAN L. DWORSKY: *User's Guide to the Bluebook, Revised Forte 17th Edition of the Bluebook*. vi, 52 p., Fred B. Rothman and Co., 2001. ISBN: 0837731267) Az előírásokat minden egyes részletükben támadták már – a részletek ismertetésétől azonban eltekintenek –, de az egységes és következetes idézés tökéletessé tételének e dokumentumát érő vádak alapjai két fő pontban összefoglalhatók: a) nem következetes, mert az újabb és újabb kiadások folyamatosan változtatnak még a legalapvetőbb szabályokon is; b) nehéz az egységes idézési rendszert megtestesítőnek tekinteni olyan előírásokat, amelyeket még megalkotóik – a négy neves jogi kar „law review” szerkesztőségei – sem tartanak be minden esetben.

Az első „lázasadás” 1986-ban tört ki, amikor is a Harvard és a Yale hagyományos hegemoniájával szemben egyre erősebbnek számító chicagói egyetem folyóiratának szerkesztői Richard Posner aktív támogatásával (RICHARD A. POSNER: *Goodbye to the Bluebook*. *U. Chi. L. Rev.* 1343, [1986]) egy ellenkiadványt jelentettek meg a „The University of Chicago Manual of Legal Citation” címmel. (A köztudatba ez a gyűjtemény a „Maroon Book” néven került, bár „könyv”-nek nevezni – lévén eredetileg 26 oldal (*vissza a jövőbe!*?) – az eddigiék fényében talán túlzás. Igaz, az 1989-es kiadás már 63 oldalra rúgott. Az elnevezés – újra a színek – az egyetem címerének vörösesbarna megjelenítésére utal.) Szerzői komoly reményeket fűztek a jelentősen leegyszerűsített szabályok univerzálissá tételéhez, de minden pozitív visszhang ellenére (bár a Harvard Law Review szerkesztőinek lesújtó a véleménye: „....A Maroon Book nem más, mint a Code

A „law review” szisztémával szembeni támadások e harmadik, eddig legutolsó hulláma természetesen újabb reformokhoz vezetett, amelyek azonban a korábbiakhoz hasonlóan nem bizonyultak kellően radikálisnak. A University of Chicago Law Review szerkesztői ugyan nyilvános ígéretet tettek a szerzők szándékainak és szavainak maximális tiszteletben tartására, – és más folyóiratok is akár formálisan, akár informálisan hasonló szerkesztési elveket kezdtek hirdetni –, de a gyakorlatban sokkal inkább kivétel maradt ez, mint szabály.

A megjelentetendő tanulmányok kiválasztásának rendszerét is megváltoztatták: a Yale Law Review újítása szerint a cikkeket név nélkül, a szerző adatait külön borítékba zárva kell benyújtani („blind selection”), megelőzendő, hogy a szerző személye akármilyen módon befolyásolja a döntést. A szándék becsülendő, de megvalósításának rengeteg akadálya van: a szerző számtalan módon felfedheti kilétét a szövegben, illetve nevesebb, jellegzetes témákkal és szemlélettel operáló vagy éppen sajátos stílusban fogalmazó szerzők esetében ez magától is kiderülhet.⁷⁰

A reformok további irányait jelentették a „peer review” rendszerhez hasonlóan működő, kizárólag az egyetemek oktatói gárdája által szerkesztett folyóiratok alapítása, bizonyos „law review”-k esetében pedig a kizárólag szimpózium különszámokkal való jelentkezés. Mindkét lépés vegyes eredményeket produkált: az első csoportba tartozó folyóiratok közül egyesek komoly rangra tettek szert (mint pl. a már említett korábbi alapítású Journal of Legal Studies), mások viszont még azelőtt megszűntek, hogy első számuk a nyomdába került volna. (Továbbá annak is számos bizonyítéka van – akár jól dokumentált, mint a Sokal-ügyben, akár anekdotikus jellegű –, hogy a „peer review” szisztéma sem hibátlan.) A kizárólag szimpózium számokat publikálás pedig néhány folyóiratnak valóban a hasznára vált – pl. a Chicago-Kent Law Review e döntés követ-

Napoleon CLS változata...”, lásd Manual Labor, Chicago Style (Book Note), 101 *Harv. L. Rev.* 1323, 1323 [1988]) a „hatalomátvitel” a mai napig nem járt sikerrel. Sokkal ígéretesebbnek tűnik viszont egy másik kezdeményezés, melynek kiváltó oka a Bluebook 1996-os tizenhatodik kiadásában a részletek „molekuláris” szintjén végrehajtott, ám annál radikálisabb változások által gerjesztett felháborodás volt. Számos (kb. 150) jogi kar több, mint kétszáz, az egyetemek „legal writing” kurzusait koordináló oktatója hozta létre Association of Legal Writing Directors (ALWD) néven azt a szervezetet, amely az AALS (Association of American Law Schools) bátorításával egy új kézikönyvet dolgozott ki a hivatkozások gyűjteményes rendszerének megeremtésére. A munka – amely 2001 nyarán fejeződött be a nem-amerikai és nemzetközi dokumentumok idézésére vonatkozó szabályok rögzítésével – széleskörű támogatásra talált, eddig több, mint 80 jogi kar vezette be alkalmazását.

Amennyiben a folyamat nem áll le, és a joghallgatók legújabb nemzedékei már e kiadvány, az ALWD Citation Manual előírásait sajátítják el az egyetemeken, akkor megtörténhet, hogy a változás a rendszer egészen végigfut néhány éven belül, előidézve a Bluebook lassan 80 éves uralmának végét.

⁷⁰ Azóta egyébként a „blind selection” gyakorlatával kapcsolatban is kimutatták, hogy bevezetése korántsem eredményezi azokat az előnyöket, amelyeket ettől remélni lehetett. Vö. REBECCA M. BLANCK: The Effects of Double-Blind versus Single-Blind Reviewing: Experimental Evidence from The American Economic Review, 81 *American Economic Review* 1041 (1991).

keztében vált valóban „jegyzett” folyóirattá –, de az alapvető minőségi problémákat nem oldotta meg.

Hiába történtek tehát pozitív fejlemények, a struktúra a régi maradt, és Bernard Hibbits szerint különösen arra tekintettel lehet elégtelennek nevezni a változásokat, hogy egyetlen – akár csak részlegesen megvalósult – reform sem igyekszik alkalmazkodni a hihetetlen mértékben megváltozott technikai környezethez, illetve a legkisebb mértékben sem használja ki az informatikai forradalom nyújtotta lehetőségeket. Hibbits szerint éppúgy, ahogy maguknak a „law review”-knak a létrejötte is sokat köszönhetett a kortárs technikai vívmányoknak, napjaink tudományos publikációinak rendszerét sem hagyhatja érintetlenül a rendelkezésre álló kommunikációs technológiák intenzív változása. E felismerés birtokában tett javaslatot Hibbits a jogtudományi publikálás rendszerének radikális átalakítására,⁷¹ nevezetesen arra, hogy a megreformálhatatlannak tűnő „law review”-szisztémát fel kellene váltani az internetes önpublikálás gyakorlattal, s számos tekintetben meggyőzően érvelt amellett, hogy mindezzel a jogtudomány semmit nem veszítene, sőt, a lehetőségei jelentős mértékben kibővíthetnének. Hibbits javaslatáról terjedelmes vita bontakozott ki,⁷² s bár azóta számos jogelméleti szerző az Interneten is hozzáférhetővé teszi publikációit, és léteznek kizárólagosan elektronikus formában megjelenő jogtudományi/jogelméleti folyóiratok, valamint a hagyományos folyóiratok e-változatai is elérhetőek (javarészt természetesen a megfelelő előfizetés alapján), lényegét tekintve a rendszer – amely pedig szinte kizárólagos terepe a jogtudományi publikációknak – a XXI. század elején is éppolyan, mint volt már évtizedekkel korábban. Ez ad lehetőséget arra, hogy Richard Posner a fentiekhez *még mindig* igen hasonló kifogásokat hangoztasson a „law review”-k működésének jelenlegi gyakorlatával szemben. Hibbits a megújult technikai lehetőségekhez való igazodást hiányolta, Posner pedig arra mutat rá, hogy a folyóiratok „képtelenek alkalmazkodni az amerikai jog és az amerikai jogtudomány változó természetéhez”.⁷³ Ahogy azt Posner már másfél évtizeddel korábban kifejtette,⁷⁴ az amerikai jogélet és ehhez igazodva némi késéssel az amerikai jogtudomány is az 1950-es évek végétől kezdve mélyreható változáson ment keresztül, amely ez utóbbi esetben leginkább annak belátását jelentette, hogy az autonóm diszciplínaként való művelésének lehetősége végleg elveszett. A jogtudományi folyóiratokban ennek megnyilvánulása a doktrínális tematika látványos háttérbe szo-

⁷¹ Vö. BERNARD HIBBITS: i. m., illetve Yesterday Once More: Sceptics, Scribes and the Demise of Law Reviews. 30 *Akron. L. Rev.* 267 (1996).

⁷² A vita anyagának egy részét lásd 30 *Akron. L. Rev.* 175–323 (1996), *Special Issue*.

⁷³ RICHARD A. POSNER: *The Problematics of Moral and Legal Theory*, lásd fent 30. sz. jegyzet, 296. p.

⁷⁴ RICHARD A. POSNER: *The Decline of Law As An Autonomous Discipline 1962–1987*. 100 *Harv. L. Rev.* 761 (1987)

rulása,⁷⁵ párhuzamosan a doktrínától elszakadó elmélet – és ezen belül is különösen az interdiszciplináris kutatások – jelenlétének erősödésével, az alkotmányjogi kérdések iránti fokozott érdeklődéssel.⁷⁶ Ezek a fejlemények pedig végképp nyilvánvalóvá tették a hallgatói szerkesztés elégtelenségeit, különösen annak fényében, hogy a publikációs teljesítménytől teljes egészében függővé tett oktatói kar „felett gyakorolt hatalmuk” révén az amerikai jogelmélet tematikáját, bizonyos jogelméleti pozíciók „felemelkedését és hanyatlását” mindkét esetben érdemben is befolyásolni képesek lettek a „law review”-k diákszerkesztői. Pedig – mondja Posner is újra – e szerkesztőségek tagjai javarészt olyan fiatal emberek, akik *a)* megfelelő képzettség híján képtelenek különösen a nem-doktrínális írárok tudományos értékének megítélésére (és ehelyett a beküldött kéziratok közül extern kritériumok alapján próbálják meg kiválasztani a megjelentetendő tanulmányokat, mint pl. a szerző vagy intézményének a reputációja, a szerző politikai meggyőződésének egyezése a szerkesztők véleményével – s mivel az amerikai jogtudomány mélyen átpolitizált, ez jelentős befolyásoló tényező –, a „politikailag korrekt” nyelvhasználat, a különböző kisebbségekhez tartozó szerzők „arányos” megjelentetésének szempontjai, az írárok terjedelme vagy a lábjegyzetek száma),⁷⁷ ráadásul az ismereteknek a hiánya megakadályozza őket annak a feladatnak az ellátásában, ami a folyóirat-szerkesztőket más tudományágakban gyakran különösen hasznossá teszi, nevezetesen, hogy szubsztantív javaslatokkal tudnak szolgálni a szerzők számára, így javítva írásaik minőségét; *b)* tapasztalatlanok a szerkesztőségi munka minden terén – kivéve a hivatkozott források hitelességének ellenőrzését –, és nincs

⁷⁵ Vö. WILLIAM M. LANDES és RICHARD A. POSNER: Heavily Cited Articles in Law. 71 *Chi.-Kent L. Rev.* 825 (1996).

⁷⁶ Egyes felmérések szerint az alkotmányjogi tematika aránya az 1980-as évekre az összes „law review” publikációt tekintve elérte a 22 %-ot, szemben például a büntetőjog 3 %-os vagy a családi jog 1 %-os arányával. Vö. JAMES LINDGREN : i. m. 533. p. (Lindgren szerint ez az akkori már „teljhatalommal” rendelkező harmadéves – azaz végzős – diákszerkesztők érdeklődését és érdekeit tükrözi, amennyiben közülük sokan szeretnék „law clerk”-ként elhelyezkedni valamelyik szövetségi bíróságon. Posner is megjegyzi, hogy a folyóiratokban publikált ún. „hallgatói jegyzetek” (student note) szinte kizárólag alkotmányjogi kérdésekkel foglalkoznak, ami az ő esetükben nem jelent mást, mint a Supreme Court döntéseinek kommentálását, ám Posner ezt leginkább arra vezeti vissza, hogy e jegyzetek szerzői csak professzoraik gyakorlatát követik az alkotmányos problémák előnyben részesítése tekintetében. RICHARD A. POSNER: *The Problematics of Moral and Legal Theory*, lásd 30. sz. jegyzet, 299–300. p. Márpedig a Warren-bíróság működése óta – amelynek emblematisztikus és a mai napig folyamatosan kommentált döntése a Brown-ügyben hozott ítélet 1954-ben (347 U.S. 483 [1954]) – az amerikai jogelmélet érdeklődésének is e kérdések állnak leginkább a homlokterében, lévén, hogy „az amerikai jogászoknak szükségük volt a jog egy olyan értelmező elméletére, amely megmagyarázza és igazolja, hogy Amerika legfőbb fellebbezési bírósága, az Egyesült Államok Legfelső Bírósága mit csinál...” GARY MINDA: i. m. 49. p.) Dworkint és kortársait pl. Pierre Schlag egyenesen a „Warren-bíróság nemzedéké”-nek nevezi. PIERRE SCHLAG: Laying Down the Law, In: *Laying Down the Law: Mysticism, Fetishism, and the American Legal Mind*. New York University Press, New York and London, 1996. 165. p.

⁷⁷ RICHARD A. POSNER: i. m. 298. p.

is idejük tapasztalatokat szerezni, mivel a szerkesztőségi tagság tipikusan csak két évig tart. Továbbá: mindeddig a piaci verseny hatásainak sem voltak kitéve sem a folyóiratok, sem a szerkesztők: „A 'law review'-k nem mennek csődbe, ha szerkesztők ostoba döntéseket hoznak abban a tekintetben, hogy mit jelentessenek meg; ráadásul a szerkesztők sem pénzügyileg, sem egyéb módon nem érdekeltek abban, hogy csökkentsék a költségeket vagy javítsák folyóirataik minőségét vagy elősegítsék a terjesztést.”⁷⁸ Mindezek alapján sok szempontból menthetetlenül diszfunkcionálisnak tűnnek e folyóiratok, ám ami még rosszabb, hogy a rendszer alapjaiban megreformálhatatlan, lévén e hibák a struktúrájában inherensek. Az ok, ami miatt Posner mégis előáll néhány javaslattal, az az, hogy az oktatói véglegesítések eljárásaiban továbbra is meghatározó szerepet játszanak a „law review”-publikációk. Posner is belátja, hogy a mozgástér viszonylag szűkös, de néhány kivitelezhető változtatáshoz fűz bizonyos reményeket: 1. a hallgatók által szerkesztett folyóiratoknak elsősorban doktrinális témájú írásokat kellene megjelentetniük (ezek megítélése tekintetében a szerkesztők már valamelyest kompetensebbeknek tekinthetők, lévén, hogy jogi tanulmányaik első évében jórészt efféle ismereteket kellett elsajátítaniuk,⁷⁹ másrészt így talán vissza lehetne nyerni valamennyit az elvesztett – elsősorban gyakorló jogász – olvasóközönségből); 2.: a nem-doktrinális tematikájú kéziratokat a peer-review rendszernek megfelelően ki kellene adni az adott kutatási terület – lehetőség szerint – két szakértőjének; 3. a hallgatói jegyzeteknek mellőzniük kellene a Supreme Court döntéseinek kommentálását – s talán az alkotmányjogi kérdések tárgyalását általában –, és az ország egyéb bíróságainak működésére, illetve az ezek gyakorlatában felmerülő problémákra kellene a figyelmüket fordítaniuk.⁸⁰ A „law review” intézményének létét ugyan veszély nem fenyegeti, de Posner szerint ezen változtatások nélkül a valódi tudományos teljesítmények tekintetében marginalizálódhat a szerepe, mivel időközben a publikálásnak új terei nyíltak meg a kutatók előtt egyrészt az internetes közzététel lehetőségével,

⁷⁸ Uo. 296. p.

⁷⁹ Ebben a vonatkozásban talán Karl Llewellyn fogalmaz a legkíméletlenebbül: „[A jogi egyetem] első évének célja, hogy elsajátíttassa az emberrel az esetek kezelésének nélkülözhetetlen technikáit. A legnehezebb feladat ebben az első évben, hogy az ember félretegye a józan esztét, hogy morális érzékét átmeneti anesztéziának vesse alá; hogy megszabaduljon a társadalmi célkitűzésekről alkotott nézeteitől és az igazságérzetétől – a gondolkodás bizonytalanságaival együtt... Az ember megtanulja, hogyan gondolkozzon precízen, elemezzen szenvtelenül, és hogyan dolgozzon olyan készen kapott anyagokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy lássa – és csak ezt lássa –, és manipulálja a jog gépezetét.” KARL LLEWELLYN: i. m. Llewellyn leírásában az amerikai jogászképzés valamiféle katonai kiképzéshez válik hasonlatossá, de ennyire erős fogalmazás nélkül is megállapítható, hogy az amerikai joghallgatók már tanulmányaik első évében jelentős előrehaladást mutatnak a sajátos jogászai gondolkodásmód – „*thinking like a lawyer*” – elsajátításában, ami Posner szemében képessé teheti a diákszerkesztőket a doktrinális témájú tanulmányok értékének felmérésére.

⁸⁰ RICHARD A. POSNER: i. m. 300–303. p.

másrészt az oktatók által szerkesztett (faculty edited) folyóiratok számának gyarapodásával.

Bármilyen legyen is a sorsa a jövőben, a fenti rövid áttekintésből is kiviláglik, hogy az amerikai „law review” esetében egy olyan intézménnyel állunk szemben, amelynek eddigi 130 éves története – sikereinek, válságainak, problémáinak története – mélyen egybefonódott és fonódik a mai napig az amerikai jogi kultúra, a jogtudomány és ezen belül a jogelmélet alakulásával. Amennyiben tehát ez utóbbi állapotáról – különösen trendjeinek változásáról, a teoretikus tevékenység feladatáról és lehetőségeiről – kívánunk számot adni, nem tekinthetünk el azoknak az intézményi tényezőknek a szerepétől, amelyek kontextusában maga a diskurzus kibontakozik. Korántsem azt szeretném ezzel állítani, hogy az amerikai jogelmélet pozíciói/koncepciói ne lennének mások, mint a tényezők derivátumai⁸¹ (ideológia-politikai meggyőződések foglalatjai – az utolsó három évtizedben „konzervatívok” és „fizetett radikálisok”⁸² küzdelmének dokumentumai –, faji, nemi vagy osztálykülönbségek által meghatározott retorémák „mozgó hadseregei”, stratégiai állásfoglalások a jogi akadémia világának – a „jog birodalmának” – bevételéért vagy a tudományos hírnév warholi 15 percéért folytatott harcban vagy a tiszta tudományosság ideáljához képest külsődleges és esetleges erők és körülmények termékei, archetipikus mítosz-

⁸¹ Holott a „jogelméleti meggyőződés” és az „intézményi környezet” viszonylatában számos érvelés esetében kizárólag az első tűnik meghatározónak. Például: Posner fent idézett nézeteit a „law review”-kkal kapcsolatban jogelméleti pragmatizmusának következtetéseiként tárja elénk, amikor álláspontját a jogásképzés, a jogtudományi publikációk és az American Law Institute mint az amerikai jogélet meghatározó intézményei kapcsán a „*Some Institutional Implications of Legal Pragmatism*” fejezetcím alatt tárgyalja. (RICHARD A. POSNER: i. m. 280. p.). A kérdés csak az, hogy Posner pragmatizmusa milyen összefüggésben áll az intézményi struktúrán belül elfoglalt pozíciójával. Vö. pl. „*Since becoming a judge (kiemelés – N. T.) in 1981 I have, naturally, become fascinated by the issue of objectivity in adjudication...*” (RICHARD POSNER: *The Problems of Jurisprudence*, Harvard University Press, Cambridge, MA., London, England, 1990, xiii.). Azzal együtt, hogy Posner mára olyan kultikus alakjává lett az amerikai jogi akadémia világának, hogy szinte az egész intézményrendszer „felett áll”. Nem más, mint Ronald Dworkin nevezte Posnert – bár nem minden minden ironia nélkül – a „világ jogászai csodájának”. (RONALD DWORKIN: *Philosophy and Monica Lewinsky*. *N. Y. Rev. Books*, 2000. márc. 9., 48.p.) S ez természetesen statisztikailag is igazolható: egy felmérés szerint Posner idézettségi mutatója minden kortárs jogelméleti szerzőt megszegyenítően magas, 1999-ben 7981 hivatkozást tudott felmutatni, míg a második helyen álló Dworkin 4488-at (FRED SHAPIRO: *Published but Not Perished*, *Am. Law*, 1999. dec. sz., 107. p.).

⁸² A „konzervatív” Roger Kimball-tól származó és a „kánonvitában” elhíresült kifejezés eredetileg azokra a „kánonellenes” szerzőkre utal, akik egyetemi állásaik véglegesítésének – *tenure* – és az ezáltal nyújtott biztonságnak a tudatában fejtik ki az amerikai kultúrát „bomlasztó” tevékenységüket (ROGER KIMBALL: *Tenured Radicals: How Politics Has Corrupted Our Higher Education*, Harper & Row, New York, 1990). Peter Goodrich majdnem ugyanezzel a dehonesztáló megjegyzéssel illeti a kritikai jogi mozgalom híveit, csak éppen ellenkező előjellel, mint Kimball az általa kritizáltakat. Goodrich szerint ugyanis a „crit”-ekkel *az a baj*, hogy nem eléggé radikálisak az amerikai jog rendszere elleni támadásukban, ennek pedig az egyik oka éppen az, hogy „túl jó a fizetésük” (PETER GOODRICH: i. m. 194. p., 214. p.).

struktúrák szublimátumai⁸³ vagy – talán a legrosszabb esetben – a „jog” „erőszakos” „természetének”⁸⁴ fel- és beismerését elfojtani kívánó akarat manifestumai⁸⁵), de elkerülhetetlennek tartom annak a hangsúlyos rögzítését, hogy *ad1.* a (jog)tudományos „igazság(ok)” megfogalmazására irányuló elképzelések nem valamilyen – *fiktív* – semleges diszkurzív térben születnek meg; s *ad2.* nagyon gyakran a jogtudományi/jogelméleti beszéd *agóniájának* a láthatatlan, elfedett, leplezett, rejtve maradt motívumai nehezítik meg rendkívüli mértékben a diskurzus feltérképezését és annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy „merre tart” a (kortárs) (amerikai) jogtudomány és jogelmélet. *Mégis:* erre *teszünk*⁸⁶ kísérletet egy következő írásunkban.⁸⁷

⁸³ Vö. NORTHROP FRYE: *A kritika anatómiája*. Helikon, Bp., 1998. (ford.: SZILI JÓZSEF) és ROBIN WEST: *Jurisprudence as Narrative: An Aesthetic Interpretation of Modern Legal Theory*. 60 *N. Y. Univ. L. Rev.* 145 (1985) és PETER FITZPATRICK: *The Mythology of Modern Law*. Routledge, London and New York, 1992.

⁸⁴ Vö. ROBERT M. COVER: *Violence and the Word*, 95 *Yale L. J.* 1601 (1986), illetve *The Supreme Court*, 1982 Term – Foreword: *Nomos and Narrative*, 97 *Harv. L. Rev.* 4 (1983).

⁸⁵ Vö. PETER GOODRICH: *Of law and forgetting – literature, ethics and legal judgment*. In: i. m. 112–137. p. és PIERRE SCHLAG: *Values*, illetve *The Legal Form of Being*, In: PIERRE SCHLAG: i. m. 43–59. p., illetve 146–159. p.

⁸⁶ Az „én” és a „mi”, azaz az egyes és a többes szám 1. személyének használatáról a tudományos diskurzusban lásd ROM HARRÉ: *Some Narrative Conventions of Scientific Discourse*, In: CRISTOPHER NASH (szerk.): *Narrative in Culture*. Routledge, London & New York, 1994. 84–85. p.

⁸⁷ NAGY TAMÁS : *Az a baj avagy a diskurzus proliferációja a kortárs amerikai jogelméletben*. (kézirat).

TAMÁS NAGY

JURISPRUDENCE AND ITS INSTITUTIONS
IN THE UNITED STATES

(Summary)

This study seeks to offer a short history of and some remarks on a peculiar institution in the world of legal scholarship: the american law review. An institution that has been praised and cursed all along its history from the very beginning in 1887 but one that has nevertheless been found one of the most remarkable institutions of american law and legal thought. While it remains an open question that to what extent and in what ways american jurisprudence has shaped the legal system and especially the adjudication in America it seems to be almost self-evident that the law review as the vehicle of legal scholarship has deeply influenced legal thought not only in the United States but worldwide since it can be easily argued that in the second half of twentieth century the american legal academy and professoriat proved to be the biggest exporter of ideas in law all around the world. The very points this study is trying to make follow from this. On the one hand if one is to try to get a glimpse of what is going on in contemporary american legal theory it can not be done without giving an account of the workings of its institutions all of which the student edited law review seems to be the most important. However, it is exactly the story of these institutions – including the latent functions of some of their elements, the hidden motives or interest of their agents, the inherent features of their structure and a lot more – that makes it rather hard if not impossible to draw that picture. And exactly it is the story this study would like to trace back to its origins.

Nyomás és kötés készült az OFFICINA PRESS Kft.-ben
6721 Szeged, Vadász u. 2/B 2004-108
Felelős vezető: Kinyik Erika

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXV.

Tanulmányok Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára (Szeged, 2004)

Szabó Imre: Előszó 5–8. p.

I. rész. TANULMÁNYOK A RÓMAI JOG ÉS AZ ÓKORTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

- Fasc. 1. *Babják Ildikó*: A büntető igazságszolgáltatás sajátosságai a germán népek korai szokásjogában (Szeged, 2004) 11–20. p.
- Fasc. 2. *Bajánházy István*: A crimenek Titus Livius művében (Szeged, 2004) 21–37. p.
- Fasc. 3. *Nadja el Beheiri*: A censor tevékenységének büntetőjogi jellege (Szeged, 2004) 39–43. p.
- Fasc. 4. *Benedek Ferenc*: A felbújtó és a bűnsegéd a római büntetőjog forrásaiban (Szeged, 2004) 45–61. p.
- Fasc. 5. *Benke József*: *Emptio spei* (Szeged, 2004) 63–86. p.
- Fasc. 6. *Andreas Bessenýő*: Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sachgesamtheiten (Kritische Bemerkungen zur romanistischen Lehre vom Kauf zukünftiger Dinge.) (Szeged, 2004) 87–114. p.
- Fasc. 7. *Riccardo Cardilli*: Alcune osservazioni su *leges epiclassiche e interpretatio*: margine di *Impp. Diocl. et Maxim. C. 4, 44, 2 e C. 4, 44, 8* (Szeged, 2004) 115–145. p.
- Fasc. 8. *Roberto Fiori*: Le formule dell'actio iniuriarum (Szeged, 2004) 147–156. p.
- Fasc. 9. *András Földi*: Zur Frage der Passivlegitimation zur actio de posito vel suspensio (Szeged, 2004) 157–170. p.
- Fasc. 10. *Gedeon Magdolna*: A gladiátorviadalk büntetőjogi szabályai az antik Rómában (Szeged, 2004) 171–182. p.
- Fasc. 11. *Hamza Gábor*: Bizánci és nyugat-európai jogi hagyományok a román magánjog fejlődésében (Szeged, 2004) 183–203. p.
- Fasc. 12. *Jakab Éva*: Periculum és degustatio (Kockázattelepítés a klasszikus római jogban) (Szeged, 2004) 205–225. p.
- Fasc. 13. *Hans-Georg Knothe*: Zur Frage einer Schollenbindung der in Marcianus D. 30, 112 pr. genannten *inquilini* (Szeged, 2004) 227–259. p.
- Fasc. 14. *Maróti Egon*: Rationem putare – Rationem reddere (Szeged, 2004) 261–266. p.
- Fasc. 15. *Orosz P. Gábor*: Analóg esetek a jogos védelem köréből a Digestában és a magyar Legfelsőbb Bíróság ítélezési gyakorlatában (Szeged, 2004) 267–273. p.
- Fasc. 16. *Péter Orsolya Márta*: Scortum, lupa, meretrix (A prostitúció a klasszikus római jog forrásaiban) (Szeged, 2004) 275–291. p.
- Fasc. 17. *Pókecz Kovács Attila*: Ingyenes és visszatértes letét a római klasszikus jogban (Észrevételek a D. 47. 8. 2. 23 értelmezéséhez) (Szeged, 2004) 293–307. p.
- Fasc. 18. *Sáry Pál*: A bányamunkára ítéles szabályai a császárkori Rómában (Szeged, 2004) 309–332. p.
- Fasc. 19. *P. Szabó Béla*: Lackner Kristóf első nyomtatott jogi munkája (Szeged, 2004) 333–367. p.
- Fasc. 20. *Gerhard Thür*: Athén bírósági szervezete a Kr. e. 4. században (Szeged, 2004) 369–389. p.
- Fasc. 21. *Varga Péter*: A római katonákra vonatkozó telekszerzési, egyesülési és házassági tilalmak a császárkori jogforrásokban (Szeged, 2004) 391–400. p.
- Fasc. 22. *Zoltán Végh*: Cui dens abest... (Bemerkungen zu einem zahnlosen Argument) (Szeged, 2004) 401–412. p.

- Fasc. 23. Andreas *Wacke*: Die Zwecke von Buße und Kriminalstrafe nach römischen Rechtsquellen (Szeged, 2004) 413–472. p.
- Fasc. 24. *Zlinszky János*: Pólay Elemér és a római jog történetének rejtélyei (Szeged, 2004) 473–478. p.

II. rész. TANULMÁNYOK A JOGTÖRTÉNET, A JOGELMÉLET ÉS A TÉTELES JOG KÖRÉBŐL

- Fasc. 25. *Balogh Elemér*: Régi-új jogelvek a reformkori magyar büntetőjogban (Szeged, 2004) 481–489. p.
- Fasc. 26. *Besenyi Lajos*: Az öröklési jogunk vitatható kérdései (Szeged, 2004) 491–507. p.
- Fasc. 27. *Blazovich László*: Az Andreanum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon (Szeged, 2004) 509–526. p.
- Fasc. 28. *László Blutman*: Preliminary references: challenges and legal conditions in Hungarian domestic law (Szeged, 2004) 527–541. p.
- Fasc. 29. *Bobvos Pál*: Néhány megjegyzés a hegyközségek köztestületi jellegéről (Szeged, 2004) 543–559. p.
- Fasc. 30. *Cséka Ervin*: Új szabályozási elvek, intézmények büntetőeljárás jogunkban (Szeged, 2004) 561–572. p.
- Fasc. 31. *Fábián György*: A brit választási rendszer és az európai parlamenti választások (Szeged, 2004) 573–590. p.
- Fasc. 32. *József Hajdú*: The individualisation of social security rights in Hungary (Szeged, 2004) 591–615. p.
- Fasc. 33. *Homoki-Nagy Mária*: Amiről egy végrendelet mesél (Szeged, 2004) 617–633. p.
- Fasc. 34. *Józsa Zoltán*: Konszolidáció vagy fragmentáció? (Szeged, 2004) 635–659. p.
- Fasc. 35. *Nagy Ferenc*: Esetek és nézetek a büntetőjogi végszükség köréből (Szeged, 2004) 661–680. p.
- Fasc. 36. *Paczolay Péter*: Ókori államszövetségek (Szeged, 2004) 681–699. p.
- Fasc. 37. *Papp István Géza*: A „modern klasszicizmus” hagyománya a perbeszédben (Szeged, 2004) 701–714. p.
- Fasc. 38. *Béla Pokol*: Contribution to the comparison of the theories of Bourdieu and Luhmann (Szeged, 2004) 715–730. p.
- Fasc. 39. *Rakonczai János*: A karteizianizmus és a magyar politikai közgondolkodás (Szeged, 2004) 731–743. p.
- Fasc. 40. *Ruszoly József*: Az alkotmánytörténet időszerűsége, 1989/90. („A rendszerváltás forgatókönyvé”-hez) (Szeged, 2004) 745–765. p.
- Fasc. 41. *Tóth Lajos*: Ingatlan-nyilvántartási jogunk de lege ferenda (Szeged, 2004) 767–784. p.
- Fasc. 42. *Veres József*: Közreműködés tárgyú jogviszony – tagsági viszony (Szeged, 2004) 785–799. p.
- Fasc. 43. *Zakar András*: A jogi pályák pszichológiai háttere (Szeged, 2004) 801–818. p.
- Fasc. 44. *Zámbó Géza*: A hivatásos gyámság bírálata (Szeged, 2004) 819–838. p.
- Molnár Imre publikációinak jegyzéke 839–842. p.

Tomus LXVI.

- Fasc. 1. *Bató Szilvia*: A magzatelhajtás Békés vármegye törvényszéke előtt (1790–1847) (Szeged, 2004) 30 p.
- Fasc. 2. *Bezédán Anikó*: Egy új szövetkezeti törvény tervezete (Szeged, 2004) 25 p.
- Fasc. 3. *Bobvos Pál*: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása (Szeged, 2004) 25 p.
- Fasc. 4. *Soósné Csikós Szilvia*: A kollektív szerződések lefedettségi rátáját meghatározó tényezők (Szeged, 2004) 53 p.
- Fasc. 5. *Fantoly Zsanett*: A vállalkozások büntetőjogi büntethetősége az angolszász jogrendszerben (Szeged, 2004) 26 p.
- Fasc. 6. *Farkas Csaba*: A közbeszerzésekről szóló törvény margójára (Szeged, 2004) 20 p.
- Fasc. 7. *Görög Márta*: A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire (Szeged, 2004) 33 p.
- Fasc. 8. *Hajdú József*: A szociális segélyezés pénzügyi ellátásai az EU tagállamaiban (Szeged, 2004) 81 p.
- Fasc. 9. *Ödön Harka*: Mergers and Acquisitions. (Theoretical and Practical Aspects) (Szeged, 2004) 17 p.
- Fasc. 10. *Heka László*: A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc (Szeged, 2004) 38 p.
- Fasc. 11. *Horváth Szilvia*: A megújuló energiaforrások támogatása szabályozásának kialakulása az Európai Unióban (Szeged, 2004) 34 p.
- Fasc. 12. *Karsai Krisztina*: Az európai elfogatóparancs és az átadási eljárás (Szeged, 2004) 36 p.
- Fasc. 13. *Kovács Judit*: Tanúvédelem és személyi védelem Magyarországon (Szeged, 2004) 41 p.
- Fasc. 14. *Miklós László*: A környezetvédelmi hatóságokról (Szeged, 2004) 31 p.
- Fasc. 15. *Nagy Tamás*: Az amerikai jogelmélet és intézményrendszerének kapcsolata (Szeged, 2004) 38 p.
- Fasc. 16. *Nótári Tamás – Papp Tekla*: Az együtt elhalás problematikája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében (Szeged, 2004) 24 p.
- Fasc. 17. *Révész Béla*: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez (Szeged, 2004.) 137 p.
- Fasc. 18. *Ruszoly József*: Két adalék az újabb magyar alkotmánytörténelemhez. Az 1849. évi nemzetiségi törvényről és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezésről – a külföldnek is (Szeged, 2004) 44 p.
- Fasc. 19. *Rúzs Molnár Krisztina*: A mediáció rendszertani és elméleti összefüggései, különös tekintettel munkajogi vonatkozásaira (Szeged, 2004) 82 p.
- Fasc. 20. *Csaba Szilovics*: Die Eigenartigkeiten der steuerlichen Rechtsbefolgung (Szeged, 2004) 22 p.
- Fasc. 21. *Szomora Zsolt*: Az anyagi büntetőjog válaszai a szervezett bűnözésre (Európai kitekin-tés) (Szeged, 2004) 24 p.
- Fasc. 22. *Szondi Ildikó*: A lakáspolitikai aktualitása nemzetközi és történeti szempontok alapján (Szeged, 2004) 22 p.
- Fasc. 23. *Zámbó Géza*: A nevelőszülői és a gyermekotthoni gyámság (Szeged, 2004) 25 p.